

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce**

Bakalářská práce

2022

Nikola Bělohoubková

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce**

Charitativní a sociální práce

Nikola Bělohoubková

*Dramaterapie jako prostředek efektivní spolupráce
sociálního pracovníka s pěstounskou rodinou*

Bakalářská práce

vedoucí práce: Mgr. Lenka Tkadlčíková

2022

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.“

V Olomouci dne 7. 11. 2022

Poděkování

Ráda bych tímto vyjádřila poděkování paní Mgr. Lence Tkadlčikové, za její odborné vedení, cenná doporučení a připomínky. Dále také paní Mgr. Pavlíně Jurničkové, Ph.D. za podporu formou metodologických konzultací a sociálním pracovníkům doprovázejících organizací v Olomouci, za poskytnutí užitečných poznatků z praxe, které mi pro zpracování tématu, přinesly cenné informace.

Upřímné poděkování za trpělivou spolupráci, patří také mým kolegům obou zařízení Domova pro ženy a matky s dětmi v Olomouci, kteří mou cestu studiem podpořili o mnoho praktických zkušeností.

V neposlední řadě, a to především, chci s vděčností v srdci vzpomenout na Mgr. Romana Trčku, který mne motivoval a podporoval nejen v průběhu celého studia sociální práce. Stal se mi skutečným vzorem jako kolega a sociální pracovník, který vždy dokázal svým klientkám dát druhou šanci. S opravdu lidským přístupem je doprovázel, stejně tak profesionálně, jak zodpovědně konal své povolání.

Obsah

ÚVOD	6
1 PĚSTOUNSKÁ PÉČE.....	8
2 PROCES ZPROSTŘEDKOVÁNÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE	11
3 SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK A PĚSTOUNSKÁ RODINA	16
3.1. Profesní kvality	16
3.2. Role a náplň práce sociálního pracovníka.....	16
3.3. Paradigmata v sociální práci	18
4 DRAMATERAPIE	21
4.1. Související pojmy	21
4.1.1. Paradiadelní systémy terapeutické povahy	27
4.2. Požadavky kladené na dramaterapeuta.....	32
5 KONTINUÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ PĚSTOUNŮ	36
5.1. Specifika vzdělávání pěstounů	36
6 DRAMATERAPIE JAKO UKAZATEL MOŽNOSTI UPLATNĚNÍ Z POHLEDU SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA	39
ZÁVĚR.....	43
BIBLIOGRAFICKÝ SEZNAM.....	45
PŘÍLOHY	49

ÚVOD

K tomu, abychom se jako lidé dokázali, co nejpřirozeněji stát součástí společenského fungování, nám již od narození slouží celoživotní proces, zvaný socializace. Jeho prostřednictvím si obvykle nejprve osvojujeme základní životní návyky, včetně společenských norem a postupně tak vytváříme své názory, postoje i samotný žebříček hodnot. Na úplném počátku tohoto rozhodování však přirozeně stojí naši rodiče, od nichž nevědomě přejímáme nejrůznější vzorce chování a učíme se odlišným sociálním rolím. Svým působením, nám tak skrze výchovné metody přinášejí pomyslnou „osobnostní základnu“, se kterou po celý život vcházíme do dalších interakcí mezi jednotlivce nebo skupiny.

Svou myšlenkou bych ráda poukázala na skutečnost, že pro zdravý vývoj každého dítěte je nezbytné, aby mohlo spokojeně vyrůstat v prostředí svého domova. Biologická rodina by měla být schopna dát dítěti prostor k uspokojení jeho základních bio-psycho-socio-spirituálních potřeb. Pokud je tohoto vhodným způsobem dosaženo, může být dítě připraveno, zažít tzv. bezpečnou vztahovou vazbu. Je totiž velmi důležitým aspektem, vedoucím k jeho schopnosti dále i v budoucnu, navazovat kvalitní vztahy a skrze ně s lidmi komunikovat. Na druhou stranu, se nám však i v dnešní vyspělé společnosti stále dostává do povědomí řada institucí – potažmo sociálních služeb, které se zabývají podporou dětí v nepříznivé životní situaci. (*Klokánek – zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, centrum sociální prevence, dětský domov*). Jedním z důvodů, může být právě nedostačující kompetence biologických rodičů, zajistit dítěti stabilní podmínky pro příznivé rodinné prostředí, v němž by mohlo adekvátně rozvíjet svou osobnost.

Výše uvedené instituce se úzce pojí s problematikou náhradní rodinné péče, která se může stát užitečnou formou pomoci dětem k tomu, aby také ony měly svoji rodinu. Velmi pozitivně vnímám, že pokud je některá z forem takové péče vhodně aplikována, má dítě šanci se buď zpátky vrátit ke své biologické rodině nebo vyrůstat u pěstounů či adoptivních rodičů, kteří mu mohou poskytnout vřelejší a láskyplnější prostředí pro plnohodnotný život, na rozdíl od pracovníků institucionálních zařízení.

Inspirací pro zpracování mé bakalářské práce s názvem „**Dramaterapie jako prostředek efektivní spolupráce sociálního pracovníka s pěstounskou rodinou**“ mi byl blízký vztah k divadlu, spojený s tancem, kterému se věnuji již řadu let. Následnou motivaci k propojení dramaterapie a sociální práce s pěstounskou rodinou, mi přinesla souvislá odborná praxe

v doprovázejících organizacích, kterou jsem absolvovala, jak v České republice, tak na Slovensku. Pozorování konkrétní práce s klienty, mi umožnilo spatřit jejich mnohdy velmi problematické způsoby chování, spojené s intenzivním emočním naladěním, což jim přinášelo také obtíže v přijatelném způsobu komunikace mezi ostatními členy skupiny. Právě tyto důvody mne vedly k touze více se zajímat o dramaterapii, která se může stát velice účinným prostředkem pro potřebné vyjadřování emocí, které jsou potlačované nebo naopak nekorigované v důsledku traumatizace nepříznivými životními okolnostmi. Cílem práce je tedy **„Identifikovat možnosti využití dramaterapie jako prostředku efektivní spolupráce sociálního pracovníka s pěstounskou rodinou“.**

1 PĚSTOUNSKÁ PÉČE

Pěstounská péče je považována za jednu z nejčastějších cest, na které děti mohou najít své náhradní rodiče a dostat tak šanci, poprvé anebo znovu patřit do rodiny. Co si tedy můžeme představit, když se řekne náhradní rodinná péče? Znamená pomyslnou „záchrannou síť“ sloužící dětem, které se ocitly v situaci, kdy jejich rodiče o ně dočasně či trvale nemohou nebo nechtějí pečovat. Prostřednictvím náhradní rodinné péče se tak několika tisícům dětí otevírá možnost vyrůstat v rodině. Tedy v prostředí, které jim nabízí náruč blízkosti stabilních osob, mohou se jimi cítit přijaté a potřebnou pomoc získávat individuálně. Zejména tehdy, jestliže procházejí traumatickými zážitky nebo se potřebují naučit vyrovnávat s různými stresovými situacemi, čímž se zároveň připravují na svůj samostatný život a na příležitost žít ve fungujících vztazích. (Dobrá rodina, o.p.s. [online]) Mezi základní formy náhradní rodinné péče patří osvojení neboli adopce, přímá péče poručníka, svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, pěstounská péče na přechodnou dobu a pěstounská péče. V úvodní kapitole čtenáře seznámím se základními informacemi dotýkajícími se pěstounské péče a jejích forem – **příbuzenské a zprostředkované**.

Svěření dítěte do **zprostředkované pěstounské péče** – je vždy podmíněno rozhodnutím soudu. Je tomu tak za předpokladu, že dítěti nemůže poskytnout svou péči matka ani otec. Rozhodnutí vydané soudem o svěření dítěte do pěstounské péče je platné pouze po nezbytně nutnou dobu. To znamená, jen po dobu trvání situace, která má za následek nemožnost rodičů se o své dítě osobně postarat. Za pěstouna tedy lze považovat pouze jednotlivce nebo manžele, pro danou péči vyhovující. Pěstoun tak představuje jistou záruku toho, že se dokáže řádně postarat o dítě jemu svěřené, a to v souladu s jeho nejlepším zájmem. (Moldrzyk, 2022, s. 4 [online]) Jak se tedy stane, že bude dítě svěřeno do **příbuzenské pěstounské péče**? V tomto případě je cesta poměrně snadná, v zásadě jde totiž „pouze“ o uskutečnění ústní dohody mezi rodičem a jinou osobou, což legislativa dovoluje. Rodiče se mohou tímto způsobem rozhodovat např. v případě, že sami onemocní, jsou nuceni absolvovat služební cestu nebo se chtějí účastnit zábavní akce. Jestli však nastane situace, kdy bude dítě muset být ponecháno v péči delší dobu, pečující osobě tak vzniká povinnost, dát tuto skutečnost na vědomí orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Pokud osoba pečující dojde k rozhodnutí, že má zájem se o dítě dále dlouhodobě starat, je nezbytné, aby soud podala návrh na svěření dítěte do své péče. Soud poté vybere jednu ze tří možných variant svěření dítěte do péče. Jedná se tedy o již uvedenou péči jiné osoby, poručenství či pěstounskou péči. Pro druhou a třetí možnost platí, že poručník (pěstoun)

a pečující příbuzný, nabývají práva i povinnosti sepsání tzv. Dohody o výkonu pěstounské péče, což současně zahrnuje jejich nárok na vyplácení dávek pěstounské péče, včetně práva na využívání služeb a povinného vzdělávání. (Hanušová, Hanousková, s. 5-6 [online])

Vzhledem k tomu, že ohledně příbuzenské pěstounské péče je vedeno mnoho odlišných názorů, které se netají ani předsudky, ráda bych proto v této kapitole zmínila určité poznatky vycházející z výzkumného šetření, které bylo realizováno organizací pod názvem Šance Dětem, a to v prostředí Centra psychologické pomoci roku 2022. Faktem je, že dle statistik v současné době počet pěstounů dosahuje okolo dvanácti tisíc, přičemž až dvě třetiny z nich jsou uvedení příbuzenští pěstouni – nejčastěji prarodiče. Přibližně jednu čtvrtinu dále tvoří zprostředkovaní dlouhodobí pěstouni a zbylá část připadá pěstounům na přechodnou dobu. Z toho výčtu poznatků vyplývá, že podstatnou část systému náhradní rodinné péče v rámci České republiky tvoří hlavně příbuzenská pěstounská péče, které schází patřičná pozornost. Legislativní rámec totiž odpovídá spíše formě zprostředkované pěstounské péče. Výzkumné šetření ukazuje na to, s jak odlišným přístupem a složitostmi se potýkají právě pěstouni z řad příbuzných, na rozdíl od těch zprostředkovaných. Nejprve je třeba zmínit, že čas hraje v procesu zprostředkování významnou roli. Příbuzní pěstouni jsou totiž z daného hlediska vystaveni mnohem většímu stresu při rozhodování o tom, zda by se o svěřené dítě postarali či nikoli. Své rozhodnutí jsou vzhledem k nastalé situaci, nuceni učinit jen v řádu hodin, dnů nebo týdnů. Kdežto, zprostředkovaní pěstouni mají možnost si tuto dobu k vlastnímu rozhodnutí určit sami na základě daných okolností a toho, jak uznají za vhodné. Výrazný rozdíl byl zjištěn také v procesu pozvolného přijetí role pěstouna, jelikož k žadatelům o zprostředkovanou pěstounskou péči je směřována daleko větší pozornost odborníků. Doprovází je tým sestávající se ze sociálních pracovníků, psychologů, úředních pracovníků, včetně lékařů. S pěstouny podrobně rozebírají zákonné náležitosti, spolu s pravidly platnými pro náhradní rodinnou péči. Pracují na odkrývání svých zdrojů a limitů, včetně předpokladů nezbytných pro vykonávání pěstounské péče. Zaměřují se i na možnosti podporující seberozvoj pěstounů, jejichž příprava na svou roli spočívá také v poskytnutí potřebných informací a prožitku. Osobám ve vztahu k příbuzenské pěstounské péči, se obvykle dostává péče pouze ze strany jednoho pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí, přičemž jsou zahlcovány spoustou informací, z nichž si odnesou jen ty nezbytné. Dalším zatěžujícím faktorem pro příbuzné pěstouny je skutečnost, že často mohou čelit „střetu rolí“, kdy se např. babička stává matkou dítěte. Pěstouni tak mohou prožívat různé „negativní pocity“ jako jsou pocity viny, zklamání, osobního selhání nebo vztek vůči systému, vlastnímu osudu aj. K dalším nedostatkům, které se týkají příbuzenských

pěstounů a potvrzuje výzkum, patří tvrzení, že neabsolvovali proces posouzení, a především povinné vzdělávání, které je má připravit na roli pěstouna. Přesto však výzkum neukazuje, že by se „doladění“ procesu přípravy a vzdělávání daly vyřešit veškeré potíže související s pěstounskou péčí z řad příbuzných. Vůbec nejobtížnější, je však pro tyto pěstouny také období před zahájením pěstounské péče. Zažívají totiž obrovský tlak s absencí dostačující podpory, trápí je rozporuplnost informací. Navzdory tomu, je z výzkumu patrné, že svého rozhodnutí, ujmout se dítěte do příbuzenské pěstounské péče, pěstouni většinou nelitují. Ponechat dítě v ústavní péči nepovažují za správnou volbu. (Šance Dětem [online]) Zde je na místě také zdůraznit, že dle zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, který upravuje formy náhradní rodinné péče – má pěstounská péče vždy přednost před péčí ústavní. (MPSV, 2021 [online]).

Program PRIDE – v překladu tato zkratka znamená zdroje pro informování, rozvoj a vzdělávání rodičů. Tento ucelený model tak zajišťuje určitý standardizovaně-strukturovaný rámec sloužící k procesu přijetí, odborné přípravy včetně profesního rozvoje a následného výběru náhradních rodičů. Vzdělávání prostřednictvím programu PRIDE je tedy primárně zacíleno na rozvoj základních kompetencí (znalostí a dovedností) nezbytných k tomu, stát se vhodným náhradním rodičem a je na krajských úřadech využíván k posuzování pěstounů. Tento program vychází z pěti hlavních kategorií kompetencí, které jsou klíčové v rámci celého procesu společného posuzování, vybírání, přípravy, podpory a dalšího rozvoje náhradních rodin:

- poskytnout dětem ochranu a pečovat o ně
- naplňovat potřeby dětí související s jejich vývojem a zabývat se i vývojem opožděným
- poskytnout podporu ve vztazích mezi dětmi a jejich rodinami
- vytvářet dětem vztahy plné péče a bezpečí na celý život
- spolupracovat a stát se členem týmu

Je důležité uvést, že cílem tohoto modelu je především dojít ke zjištění, zda žadatelé o náhradní rodinnou péči disponují schopnostmi a dovednostmi k tomu, aby mohli dostatečně naplňovat potřeby svěřených dětí. (Program PRIDE [online])

2 PROCES ZPROSTŘEDKOVÁNÍ PĚSTOUNSKÉ PÉČE

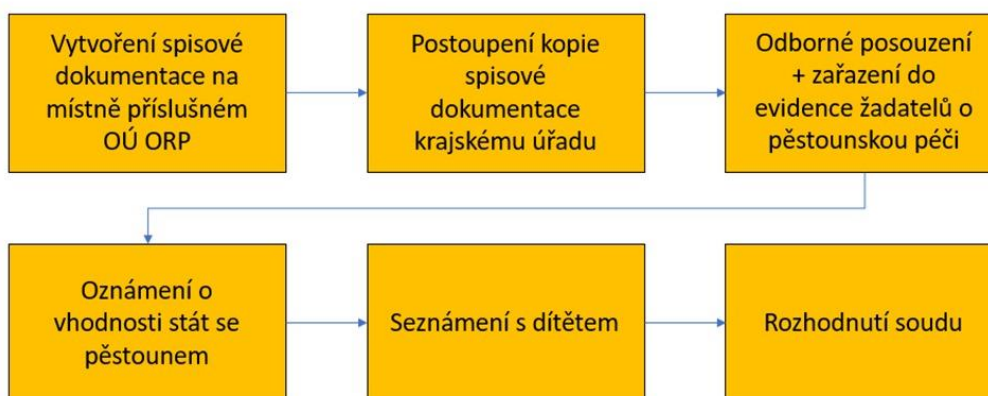
Cílem této kapitoly není jen předat čtenáři základní informace, týkající se zprostředkování pěstounské péče, které stanovuje zákon č. 359/1999, Sb. o sociálně – právní ochraně dětí. Vzhledem k tomu, že se může jednat i o velice náročný a dlouhotrvající proces, který v životě jedince i pěstounů působí dramatické změny a čelí různým výzvám, ne vždy dojde k tomu, že je dokáží zpracovat ideálním způsobem. A právě v těchto situacích se může dramaterapie stát jejich cestou ven nebo alespoň podanou pomocnou rukou, díky níž lépe a společně zvládnou být jedna rodina.

Dramaterapie by se zřejmě nedala aplikovat v rámci celého procesu zprostředkování, jelikož jsou v něm jisté kroky, u nichž si její realizaci neumím představit. Jde např. o odborné posouzení a zařazení do evidence žadatelů. Nicméně, v průběhu přípravy žadatelů bych si dokázala představit možnost zahrání „dramatické hry“ v podobě scénky o tom, jak se asi cítí biologická matka, když je jí dítě odebráno, jak se asi cítí dítě, když je odebíráno ze své biologické rodiny, jak se cítí a co prožívá v prostředí nové rodiny. Námětem pro další „dramatickou hru“ by mohla být situace při asistovaném kontaktu dítěte s biologickými rodiči, případně sehrání možné konfrontace pěstounů s biologickými rodiči dítěte či naopak. Dramaterapie by zde mohla pomoci žadatelům si lépe představit a „procítit“, v jak náročné situaci se biologičtí rodiče nacházejí, když učiní takové rozhodnutí – svěřit dítě náhradní rodině. Zároveň by toto „hraní rolí“ mohlo vést k jinému úhlu pohledu žadatelů vůči biologickým rodičům a také ke snazšímu přijetí dítěte s jeho prožíváním a určitými projevy chování ve vztahu k dané situaci. Kromě toho by dramaterapie mohla být přínosem v případě seznamování dítěte s jeho pěstounskou rodinou, jestliže by pro něj bylo obtížné komunikovat mluveným slovem. Tehdy by dostalo prostor vyjádřit se pomocí hraní rolí či vyprávění příběhu, kde se může stát tím, kým by chtělo být, např. (pohádkovou postavou, zvířátkem či skutečnou postavou, kterou zná ze svého života). Tímto může dítě představit různé situace ze svého světa a pustit fantazii, zažít fyzické i duševní uvolnění a odbourat stres. Pomocí dramaterapie může dojít i ke zlepšení komunikace a vzájemného upevnění vztahu dětí a pěstounů.

Zprostředkováním je zahájen samotný proces zajišťování náhradní rodinné péče o dítě/děti, přičemž jim a žadatelům garantuje nutnou právní jistotu a adekvátní ochranu jejich oprávněných zájmů. (MPSV, 2021 [online]) Proces zprostředkování (platí i v případě adopce) je založený na vyhledávání dětí, které vyhovují pěstounské péči, a to včetně nalezení vyhovujících pěstounů (fyzických osob) těmto dětem. Jedním z kritérií zprostředkování

je podání žádosti fyzickou osobou, která by se ráda stala pěstounem dítěte. Tuto žádost má v kompetenci přijmout obecní úřad obce s rozšířenou působností, a to v závislosti na místě trvalého pobytu žadatele. Proces zprostředkování realizuje krajský úřad, avšak – **nezajišťuje jej v případě**, jedná-li se o osobu v příbuzenském či blízkém vztahu k dítěti nebo přímo jeho rodinu. (SPOD Jihomoravského kraje [online])

Obrázek 1: Proces zprostředkování pěstounské péče

Po stručném objasnění procesu zprostředkování pěstounské péče se nyní dostávám k tomu, jak na dítě působí náhradní péče, jelikož pěstounská péče – jak vyplývá z výše uvedeného – může být uskutečňována formou příbuzenskou nebo zprostředkovanou, kam řadíme i péči na přechodnou dobu. To znamená, že se do pěstounské péče dostávají nejen děti v rámci různých příbuzenských vztahů, kdy své příbuzné, často *prarodiče*, obvykle znají. Avšak i k neznámým lidem zařazeným do evidence osob vhodných stát se pěstouny. Do tzv. dlouhodobé zprostředkované pěstounské péče se děti většinou dostávají z pěstounské péče na přechodnou dobu nebo také děti předtím umístěné do vybraného institucionálního zařízení. (např. *ZDVOP, Dětský domov aj.*) Děti se do příbuzenské pěstounské péče častěji dostávají buď přímo od rodičů či jednoho z nich nebo již u pečující osoby nějakou dobu pobývaly. Každému dítěti je umožněno žít v odlišných podmínkách, které také určuje řada různých faktorů. Např. finanční situace, síť sociálních vztahů, vzdělání, výchova aj.) To vše se odráží na vzniku zázemí a celkového prostředí, které jej obklopuje a má k dispozici pro svůj zdárný vývoj. Podle (Ptáčka a kol., 2011, s. 14) právě prostředí, ve kterém se dítěti dostává jisté formy výchovy a péče, významně působí, jak na jeho celkový vývoj, tak zasahuje do oblasti zdraví a životních úspěchů. Dále se autor v textu odkazuje na výsledky studií, které tvrdí, že zdravé děti umístěné na dobu počátečních měsíců či let života do rukou ústavní péče, se do

budoucná potýkají s pocitem vlastního selhání. Děje se tak proto, že v raném období jeho výchovy je více než žádoucí, aby bylo o dítě individuálně pečováno a stejně tak mělo příležitost navázat blízký vztah. Jestliže se dítěti tohoto nedostane nebo jen velmi omezeně a je v interakci s nevyhraněnými a zcela neosobními vztahy ústavního zařízení, projevy vzniklých vývojových poruch už není tak snadné zmírnit. (Ptáček a kol., 2011, s. 14)

Z tohoto hlediska v dnešní době považuji za velice významnou tzv. pěstounskou péči na přechodnou dobu. Jejím prostřednictvím se totiž dítěti nejdéle do jednoho roku života, nabízí obrovská šance zažít bezpečnou vztahovou vazbu (attachment). Tento způsob péče nabízí příležitost a čas biologickým rodičům, připravit vhodné podmínky k tomu, aby mohli o své dítě pečovat. (Pulgretoová, 2019 [online])

Z předchozích odstavců vyplývá, jak zásadní vliv má na dítě „vztahovost a zázemí“ institucionální péče. Přesto, že pěstounskou formu péče považuji za více přínosnou pro obě strany (dítě-pěstoun), uvedu hned několik příkladů z praxe o tom, s jakými obtížemi se děti nejčastěji mohou potýkat a pro náhradní rodiče se zároveň stávají výzvami, kterým jsou nuceni v pěstounské péči čelit:

- děti nemají důvěru, jelikož prožily zklamání
- děti nemluví a nedokáží objasnit, co se s nimi stalo
- vlastní emoce a stav dávají najevo „neobvyklým“ chováním
- trpí ztrátou sebedůvěry a nízkým sebevědomím
- s těžší dodržují nastavená pravidla a hranice
- doprovázejí je zdravotní komplikace spojené s traumatickým prožitkem
- když nejsou seznámeny s vlastní historií, zažívají děsivé fantazie
- mohou se projevovat lhostejně, pasivně nebo úzkostně (Janoušková, J. – Rozum a cit, z.s. [online])

S ohledem na skutečnost, že změny v životech pěstounů nastávají poměrně výrazné, uvedu zde další tvrzení vyplývající z již zmíněného výzkumného šetření, realizovaného roku 2022. Pěstouni jsou nuceni se při převzetí dítěte do své péče mnohdy vypořádat s následujícími těžkostmi:

- pěstouni procházejí změnou v oblasti životního stylu
- pěstouni jsou nuceni si určit nové životní cíle
- pěstouni často musí přerušit nebo zcela ukončit své stávající zaměstnání, včetně činnosti v podnikání

- u pěstounů dochází ke změně socio-ekonomických poměrů (mnohdy zhoršení finančních podmínek, stěhování)
- pěstouni jsou mnohdy vystaveni obtížím souvisejícím se školní docházkou (oblast výuky a výchovy)
- pěstouni se často potýkají s obtížemi v rámci jednotlivých vývojových období dětí
- pěstouni občas řeší potíže plynoucí ze vzájemného kontaktu dětí s jejich biologickými rodiči (nebo pěstounů s biologickými rodiči dětí)
- pěstouni prožívají obavy z budoucnosti dětí, které by mohly kopírovat vzor „selhání“ svých biologických rodičů
- pěstouni pocítují obavy z toho, zda dokáží o děti pečovat, až do období jejich dospělosti (z pohledu prarodičů) (Moldrzyk, 2022, s. 4 [online])

Janoušková (Janoušková, J. – Rozum a cit, z.s. [online]) dále sdílí názor, že hlavním klíčem k úspěchu, je vzít na vědomí skutečnost, že takové projevy v chování dítěte nejsou záměrné. Ve spolupráci s doprovázející organizací a ostatními navazujícími institucemi, pěstouni mají šanci tyto děti doopravdy podpořit v jejich cestě ke šťastnému dětství a spokojenému životu.

Vzhledem k tomu, že zmíněných obtíží a výzev z nich plynoucích, které s sebou přináší péče o dítě pěstouny, je opravdu celá škála, nyní se budu opět věnovat jedné z forem expresivní terapie, kterou lze využít při překonávání těchto překážek.

Z tvrzení, která předkládá Kratochvíl (v podkapitole 4.1.) je zřejmé, že Gestalt terapie dokáže klienta podněcovat ke změně v jeho prožívání, respektive uvědomování si vlastních pocitů a na základě toho rozvinout a posílit jeho schopnost pro fungování ve vztahu „ty a já“, což znamená, aby se naučil přijmout své tělo a sám sebe jako člověka. Jelikož dramaterapie z Gestalt terapie vychází, je zde vidět, jak dramaterapie může klienty dovést ke zmírnění či odstranění jejich obtíží. V případě pěstounů a jim svěřených dětí jde konkrétně o výše uvedené obtíže. Na základě toho tedy mohou děti i pěstouni najít způsob, jak bezpečně nejen ventilovat své emoce, což pomůže k uvolnění napětí a stresu při řešení konkrétní situace, ale také vědomě pracovat se signály, které jejich tělo vysílá. Pokud si tyto schopnosti osvojí, v budoucnu dokáží další potíže lépe zvládnout a posílit schopnost vzájemné komunikace, která je při řešení obtížné situace nezbytná.

S čím by tedy pěstouni skutečně potřebovali pomoci?

Klíčová je nabídka rychlé pomoci z hlediska poskytování informací, dále přípravy na nově nastalou situaci a obeznámení se s oblastí potřeb svěřovaných dětí. Období pandemie také ukázalo, že pěstouni z řad prarodičů potřebují pomoci ve studijních záležitostech a aktivitách dětí. Většina prarodičů, totiž nestačí držet tempo spolu s dětmi v rozvoji nových technologií, což může být pro pěstouny obtížné z hlediska podpory dětí ve studiu, tím spíše při distančním vyučování. Stěžejní bude pro prarodiče také pomoc v situaci, kdy dítě prochází komplikovanějšími vývojovými stádii, např. v období adolescence a oni už nemají dostatek fyzických či psychických sil. Cílem tohoto výzkumného šetření bylo poukázat na to, jak specifickou skupinu tvoří příbuzní pěstouni, s čímž souvisí také jejich odlišné potřeby. Z jeho závěru vyplývá, že je na místě změna legislativy, která by vydělila skupinu pěstounů poskytující příbuzenskou péči od těch, kteří spadají do skupiny pěstounů zprostředkovaných. (Moldrzyk, 2022, s. 4 [online])

V následující kapitole čtenář získá představu o tom, jakými profesními kvalitami by měl sociální pracovník disponovat, také získá přehled o rolích, které zastává a náplni práce, kterou při své profesi vykonává. A nakonec jsou obsahem kapitoly paradigma v sociální práci, která tvoří důležitou součást teoretického základu, ze kterého sociální pracovník ve své praxi obvykle čerpá.

3 SOCIÁLNÍ PRACOVNÍK A PĚSTOUNSKÁ RODINA

3.1. Profesní kvality

Podobně jako psychologové a psychoterapeuti přicházejí na to, že jejich vlastní osobnost tvoří jeden z nejdůležitějších terapeutických nástrojů, ani v profesi sociální práce tomu není jinak. Skrze své vlastní JÁ, totiž sociální pracovník aplikuje jednotlivé metody i techniky, které se společně s teorií promítnou v praxi. (Mátel, 2019, s. 38). Profese sociálního pracovníka s sebou přináší nejen zákonem danou povinnost vzdělávání, ale také realizaci mnoha důležitých aktivit, kterým se při práci s klienty věnuje. Právě tyto užitečné činnosti, však stále zůstávají spíše mimo povědomí veřejnosti. Je všeobecně známo, že společnost více reaguje na prezentaci médií, která se stávají častým spouštěčem vzniku předsudků a zcela záměrně působí na negativní postoje lidí vůči nežádoucím společenským jevům.

3.2. Role a náplň práce sociálního pracovníka

Koho máme na mysli, když se řekne sociální pracovník? Právě této otázce se budu nyní krátce věnovat. S ohledem na výše zmíněný – spíše nepříznivý postoj společnosti, považuji za nutné, se nejprve podívat na to, jak je takový odborník definován. Mgr. Lenka Tkadlčíková jej představuje jako osobu, která nabízí vedení a poradenství lidem nacházejícím se v krizi. Je tedy pomáhajícím profesionálem, který se od ostatních humanitních pracovníků odlišuje hlavně tím, že se zaměřuje tzv. na obojí – jedince i jeho prostředí. (Tkadlčíková, 2012 s. 45) Časopis Sociální práce/Sociální práce dále sdílí poněkud výstižné tvrzení o tom, že sociální pracovníci nelze chápat jako tzv. „lepší sekretářku“ (...) k tomu, aby byla schopna dostát svého poslání, je nucena objektu svého působení dostatečně porozumět a k tomu disponovat potřebnými nástroji, včetně svých dovedností. V tomto ohledu je proto skutečně nezbytné, nejprve absolvovat přípravu pro dané budoucí povolání. (Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2007 s. 6)

Sociální pracovník svým povoláním zastává hned několik rolí, kterými může přispět k efektivní změně v nepříznivé životní situaci klienta. Otázkou však zůstává, co si lze přestavit pod pojmem role? Tímto pojmem (Mátel in Nakonečný, 2019 s. 31) rozumí předpokládaný způsob chování, který na člověka klade jeho sociální okolí, a to ve vztahu k určité situaci i s ohledem na jeho základní charakteristiky (např. pohlaví, věk a sociální status). V článku odborného časopisu nalezneme pár konkrétních rolí, které sociálnímu pracovníkovi přísluší a jsou jimi: administrátor, altruista a filantrop. (Časopis Sociální práce/Sociální práce, 2007, s. 7-8)

Výčet zmíněných rolí ještě rozšiřuje (Chechak in Mátel, 2019, s. 31-35) o sociálního pracovníka jako podporovatele, poradce, pečovatele, mediátora, negociátora, terapeuta, vzdělavatele, manažera, analytika a evaluátora, koordinátora, zprostředkovatele, advokáta a manažera změn. Pro snazší porozumění a vzhledem k jejich širokému spektru, se budu nyní věnovat popisu jen vybraných z nich.

Poradce – v této roli se sociální pracovník vyznačuje jako zprostředkovatel informací a podporovatel klienta v procesu rozhodování i schopnosti vyjádřit budoucí opatření. (Schavela a Oláh in Mátel, 2019, s. 32). Gabura in Mátel (2019, s. 32) dále dodává, že základem poradenství je vztah pomoci, přičemž poradce usiluje o podporu růstu, zralosti a taky rozvoje klienta k tomu, aby se lépe orientoval ve světě.

Podporovatel – prostřednictvím této role je klientovi umožněno, aby se snáze vyrovnal s obtížnými životními událostmi, které jej stresují. Cílem sociálního pracovníka je, aby klient učinil krok ke změně, a to za pomoci využití svých silných stránek. (Mátel, 2019, s. 31-32).

Terapeut – Chechack in Mátel (2019, s. 33) uvádí, že se s rolí terapeuta často setkáváme u psychosociální intervence a vychází z terapeutického paradigmatu. Dle Barkera in Mátel (2019, s. 33) z pohledu sociální práce, je pojem terapie v širším kontextu součástí nejen např. psychoterapie a rodinné terapie, ale také jiných tzv. terapeuticky podpůrných činností, jako jsou dramaterapie, arteterapie nebo ergoterapie aj. Teoretické hledisko, spatřuje význam role terapeuta např. v aplikaci logoterapie, kognitivně-behaviorálních, systémových i systemických terapií. Ve slovníku sociální práce se dočteme, že terapeutem je člověk, který kromě toho, že nabízí určitou službu, přebírá i tíhu péče. Představuje tedy osobu pro klienta spolehlivou a podporující. (Matoušek, 2008, s. 227)

Mediátor – Mátel (2019, s. 32) hovoří o tom, že roli mediátora řadíme do oblasti poradenského paradigmatu, přičemž užívanou metodou je právě mediace. Podle (AMČR, 2011 [online]) proškolený mediátor poskytuje pomoc lidem, ve zvládnutí jejich negativních emocí, které souvisí s řešením náročné životní situace. Cílem procesu mediace je dovést všechny jeho účastníky k dohodě, která vychází z jejich potřeb a možností. Mediátor ve své roli působí jako nestranná osoba, vytvářející stejné podmínky pro obě zúčastněné strany. Zaujímá tedy zcela nehodnotící postoj, neposkytuje žádné rady ani případná řešení, a především respektuje mlčenlivost. Je důležité zmínit, že mediátor (tedy i sociální pracovník), zastává roli facilitátora. Jeho cílem je dle (kol. autorů in Rogers) in Mátel (2019, s. 33) pomoci vytvořit příznivou atmosféru skupiny, přičemž projevuje akceptaci k jejím členům i jedinci uvnitř skupiny. Facilitátor tedy nemá za úkol plánovat, ale využívá konfrontací. Skrze schopnost empatického porozumění pracuje s emocemi členů skupiny a podává jim zpětnou vazbu.

Vyjednavač (negociátor) – Sociální pracovník je osobou, která reprezentuje určitou instituci a dá se říci, že vystupuje jako zprostředkovatel, jelikož svou rolí napomáhá klientovi k získání „něčeho“ od dalšího systému. Vyjednanvač však oproti mediátorovi vytváří tzv. spojeneckou pozici vůči straně, kterou zastupuje. (Zastrow a Kirst-Ashman (in Mátel, 2019, s. 32-33)

Vzdělavatel – podle Mátela (2019, s. 33) je pro tuto roli charakteristické předávání informací klientům, společně s nácvikem jejich sociálních schopností. Sheafor a Horejsi (in Mátel, 2019, s. 33) doplňují, že sociální pracovník zde působí jako učitel v osvojení si schopnosti klientů obstat v náročných životních situacích. Kromě toho však usiluje o prevenci vzniku různých životních krizí.

Činnosti vykonávané sociálním pracovníkem obvykle vychází z jeho pracovní náplně, kterou určuje zákon č. 108/2006, Sb. o sociálních službách. Podle něj sociální pracovník:

„vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace, zajišťuje potřeby obyvatel obce a kraje a koordinuje poskytování sociálních služeb“. (Zákon č. 108, §109 [online])

3.3. Paradigmata v sociální práci

Jak zazní níže, paradigmatata jsou v zásadě považována za pomyslný opěrný bod teorie sociální práce, která tvoří neodmyslitelnou součást její dobře vedené praxe. Z tohoto důvodu se zaměřím také na stručné představení sociální práce jako profese. Slovník sociální práce říká, že jde o společensko-vědní disciplínu a zároveň oblast praktické činnosti, které si kladou za cíl rozkrýt, objasnit, zmírnit a najít řešení sociálních problémů. Může jít např. o chudobu, diskriminaci jistých skupin osob, zanedbávání péče o děti, nezaměstnanost apod. (Matoušek, 2008) Mezinárodní Federace Sociálních Pracovníků k tomu doplňuje, že (...) tato profese podněcuje sociální změnu a rozvoj, sociální soudržnost, zmocňování a zlepšení kvality života lidí. Mezi stěžejní principy sociální práce řadí sociální spravedlnost, lidská práva, kolektivní odpovědnost a respekt k odlišnostem. (...) (IFSW, 2022 [online]) – Vlastní překlad.

Payne, jako první začal užívat označení „paradigma“ a představil tak základní model sociální práce, který uznává existenci odlišných teoretických přístupů. Jejich odlišnost spočívá, jak ve filozofických východiscích, tak praktických důsledcích (Navrátil in Matoušek, 2001, s. 187). Paradigmatata aplikovaná v sociální práci úzce souvisí, jak s životní situací klienta, tak jeho

sociálním fungováním. Dá se říci, že jde o tzv. intervenční modely sociální práce, které jsou konceptem tří „malých paradigmat“ a orientují se tak na pomoc terapeutickou, poradenskou a reformní. Podrobněji se každému z nich budu věnovat v následujících odstavcích.

Jako první představím **terapeutické paradigma**, které se v rámci klientova sociálního fungování primárně zaměřuje na jeho duševní zdraví a sociální pohodu. Z tohoto hlediska je zde sociální práce vnímána jako pomoc poskytovaná formou psychoterapie, ať už individuální či skupinové. Do popředí se tedy dostává podpora a udržení určité rovnováhy nitra člověka, spolu s rozvojem jeho osobnosti. Důraz je přitom kladen na vzájemnou komunikaci a budování vztahu, což předpokládá vznik interakce mezi pracovníkem a klientem. Tento proces lze považovat za klíčový, jelikož jím zpravidla dochází ke změně u obou účastníků, kteří se mohou navzájem nejen ovlivnit, ale také obohatit. Sociální pracovník zde vychází ze znalostí psychologie a terapeutického výcviku. (Navrátil, 2001 s. 14-15) Příkladem daného pojetí je „přístup orientovaný na klienta“, s jehož koncepcí přišel uznávaný americký psychoterapeut Carl R. Rogers. Předností tohoto přístupu je zaměření se na klienta, který má potenciál být aktivním činitelem změny. (Faixová, 2014, s. 35)

Dalším modelem je tzv. **reformní paradigma**, jehož cílem je dosažení jisté „reformy společenského prostředí“. (Navrátil in Matoušek, 2001, s. 15). Východisko sociálního fungování zde představuje vize společenské rovnosti v nejrůznějších dimenzích života společnosti. Průkopníci tohoto pojmenování sociální práce se shodují na tom, že za podpory a vzájemné spolupráce v kontextu určité společenské skupiny, pomohou utlačovaným osobám k tomu, aby byly schopny ovlivnit svůj vlastní život. Důležitým aspektem pro sociální práci je v tomto případě zmocňování klienta k tomu, aby se dokázal spolupodílet na vzniku i transformaci sociálních služeb. V principu tedy reformní paradigma usiluje o zmírnění či úplné odstranění nadřazenosti a podřazenosti lidí ve společnosti. (Navrátil, 2001, s. 15)

Poslední model tzv. **poradenské paradigma**, je odvozen od sociálně-právní pomoci, jelikož podstata sociálního fungování je tak založena na schopnosti klienta zvládat problémy, včetně jeho přístupu k odpovídajícím informacím i službám. (Navrátil, 2001, s. 16)

Přesto, že se tato kapitola dotýká hlavně profesních kvalit a činnosti sociálního pracovníka ve vztahu k pěstounské rodině, zařadila jsem také ne příliš stručnou charakteristiku jednotlivých paradigmat užívaných v sociální práci. Důvodem je poukázat na skutečnost, že už zde můžeme vidět, jak důležitá je schopnost sociálního pracovníka se mimo jiné, umět orientovat také terapeuticky (terapeutické paradigma). Černochová (dle Kutálkové, 2015, s. 37 [online]) považuje za hlavní metody práce z pohledu terapeutického paradigmatu právě

krizovou intervenci, psychoterapii, socioterapeutické činnosti, podporu a doprovázení. Uvedené činnosti směřují k tomu, aby bylo možné vytvořit prostředí důvěry, ve které klient pocítí bezpečí.

Právě tento rozměr sociálnímu pracovníkovi přirozeně umožňuje, aby své schopnosti a dovednosti mohl rozšířit o působení v rámci dramaterapie. Stejně jako sociální pracovník ke klientovi pohlíží z bio-psycho-socio-spirituální perspektivy, tak i dramaterapeut pro svou efektivní práci s klientem, potřebuje vycházet ze všech oblastí základních potřeb člověka. Jak už jsem zmínila, tento holistický přístup najdeme také v dramaterapii. Pojednává o tom Polínek (2020, s. 15 [online]), dle kterého holistický přístup vyplývá z porozumění divadlu, jakožto syntetickému umění, sestávajícího se z mnoha komponentů, které se navzájem prolínají a ovlivňují. Jsou jimi tanec, hudba, výtvarno a herectví. Z tohoto důvodu může divadlo působit souběžně, a to v různých oblastech. Daný přístup je zároveň hlavní myšlenkou gestalt terapie. Podle jejího průkopníka Perlse (1996, s. 13) je zřejmé, že nejprve musíme brát na vědomí, že organismus neustále pracuje jako celek. (Polínek dle Perlse, 2020, s. 15)

4 DRAMATERAPIE

Specifické symboly, které nám obvykle dávají možnost uskutečnit přenos informací nejrůznějšího charakteru, se spojují v jedno „umělecké dílo“ a tím je komunikace. Právě ta se však často může jevit jako otázkou naprosto jasnou a nevyžadující hlubšího zamyšlení. Pozoruhodné ovšem je, že takové umění je vlastní pouze lidem a ti by bez ní nebyli schopni se jinak dorozumět. Je tedy zřejmé, že máme tak k dispozici jediný prostředek vhodný k vzájemnému porozumění a existenci ve společenském prostředí. Nezřídka se chybný způsob komunikace stává předmětem mnoha konfliktů, které zraňují a dopadají na mezilidské vztahy.

Jak to vše souvisí s následující kapitolou? Dramaterapie totiž není „jen hraním divadelních rolí“, představuje obrovské pole působnosti k příležitostem nácvičku sdělování tam, kde se objevují zábrany v podobě potlačovaných emocí. Své poznatky k tomu, co může dramaterapie přinést klientům velice hezky vyjadřuje Sue Jennigs. Nejdůležitější skutečností o dramatu, kterou nelze vyvrátit a je dramaterapii vlastní je to, že klientovi umožňuje přijít do kontaktu s tvůrčími prostředky, které jsou samy o sobě léčivé a regenerační. Jennings (1990, s. 27) V této kapitole tedy čtenáři představím výčet souvisejících pojmů a budu se věnovat požadavkům kladeným na dramaterapeuta.

4.1. Související pojmy

Na začátek této podkapitoly představím vybrané definice, které upřesňují význam **dramaterapie**, jakožto celistvého terapeutického směru. Nejprve však uvedu její citaci dle významného českého profesora Milana Valenty. „*Dramaterapie je léčebně-výchovná (terapeuticko-formativní) disciplína, v níž převažují skupinové aktivity využívající ve skupinové dynamice divadelních a dramatických prostředků k dosažení symptomatické úlevy, ke zmírnění důsledků psychických poruch i sociálních problémů a k dosažení personálně sociálního růstu a integrace osobnosti.*“ (Valenta a kol. 2011, s. 24)

Z jiného úhlu pohledu k dramaterapii nahlíží Asociace dramaterapeutů České republiky. Podle ní, ji můžeme vnímat jako psychoterapeutický přístup, užívající divadelních prostředků k objevení příznivě rovnovážného stavu těla i duše či ve vztazích nebo za účelem dosažení osobního rozvoje. (Asociace dramaterapeutů [online])

Kromě jistých výše specifikovaných definičních znaků, považuji za nutné doplnit také fakt, že dramaterapie náleží k tzv. expresivním terapiím. Přesněji se jedná o psychoterapeutické systémy, které směřují k terapeutickým cílům, skrze užití prostředku umělecké exprese. (Růžička a Polínek, 2013, s. 4)

Dramaterapie je považována za odvětví inspirované mnohými psychoterapeutickými koncepcemi, k jejichž představitelům patří např. Sigmund Freud, C. Gustav Jung nebo Melanie Kleinová. Svou pozornost však více zaměřím pouze na Fritze Perle, respektive jeho koncept známý **Gestalt terapie** (Kratochvíl, 2006, s. 82), jelikož právě z tohoto terapeutického pojetí vychází řada technik i metod aplikovaných při skupinové dramaterapeutické hře.

Pro dramaterapeuta je důležité pracovat s klienty v kontextu propojení získaných teoretických znalostí i praktických dovedností. Dá se říci, že nejen zde, ale u všech pomáhajících profesí je nezbytné klienta podporovat z pohledu jeho celistvosti. Jedině tak může být žádaná pomoc efektivní. Jedním ze způsobů, jak tohoto dosáhnout, může být právě využití prostředku **katarze** spolu s **Gestalt terapií**. Významu a jejich propojení se budu věnovat v následujících odstavcích, které doplním také o vymezení pojmu korektivní emoční zkušenost.

Gestalt terapie je v praxi založena na aktivním uvědomování si klienta. Vnímání jeho aktuálních prožitků a současně také prožívání terapeuta – slouží jako základní nástroj terapeutické změny. Zároveň se však jedná o dynamický a kognitivně-emocionální proces, který se dotýká i aktuálních potřeb ostatních členů skupiny. (Kratochvíl (in Valenta a kol, 2009, s. 38) Kratochvíl považuje Gestalt terapii za jednu z forem expresivní terapie. Dle něj je zacílená na prožívání, přítomný okamžik a vyjadřování emocí. Svým tvrzením také zdůrazňoval, že psychickým prožitkům je nezbytné porozumět jako celku, jelikož za vznikem lidských problémů nejspíše stojí jejich nedostačující uvědomování si vlastních pocitů. Pro Gestalt terapii je dále významná podpora vztahu „já a ty“, což podněcuje klienta k tomu, aby posílil svou schopnost přímého kontaktu. Tedy, dokázal hovořit, nikoli o člověku, ale přímo sobě samém. Součástí terapie je i to, aby klient přijal své tělo a každou jeho část považoval za vlastní. Dochází tak totiž ke zmírnění tendence klienta, hovořit ve třetí osobě a snaze docílit větší vnímavosti vůči tomu, co jeho tělo svými signály dává najevo. (Kratochvíl, 2006, s. 82-83)

Katarze znamená léčebné působení a odejmutí pocitu viny, včetně výčitek svědomí. Může být nahlížena jako způsob společného odžití emocionálních obsahů. (Vymětal in Valenta, 1992, s. 91-92) Katarze působí ve prospěch psychoterapie individuální i skupinové. Klienti pocítí úlevu, jestliže si mohou dovolit uvolnit své emoce a odreagovat se. Katarze je velice účinná např. při zpracování zážitků vlivem obtížných životních situací. Podmínkou pro její úspěšné zvládnutí je, aby skupina dokázala vytvořit atmosféru bezpečí a přijetí. (Dubovská dle Yalom, 2012, str. 20) V rámci terapeutické katarze mají odborníci možnost využití techniky tzv. **hot cheers** (horké židle). Její význam spočívá ve „zpovídání“ určitého člena skupiny nebo jednotlivce v dialogu. V průběhu hry, hráči jedné z postav kladou otázky podle pravidel

hraného dramatu. (Valenta, 2008, s. 173) Pokud terapeut techniku aplikuje při práci se skupinou, svou pozornost soustředí na samotného klienta a jeho chování. Ostatní členové přihlížejí. Tato technika směřuje k podpoře klientovy schopnosti uvědomování si a prožívání přítomného okamžiku, které jsou klíčem k jeho osobní změně. (Institut pro výcvik v Gestalt terapii, o.p.s., 2016 [online])

Korektivní emoční zkušenost (Franz Alexandr (in Valenta 2007, s. 91-92) objasnil daný pojem jako zkušenost, kterou klient nabývá prožitkem určité neměnné situace a je zásadně rozporuplná, spolu s jeho nevhodným očekáváním. To může směřovat k jisté změně v klientově chování.

Skrze katarzi má tedy člověk příležitost dosáhnout určitého psychického uvolnění a vyrovnání se s tím, co prožil. Zatímco korektivní emoční zkušenosti můžeme porozumět jako zážitku, který nám pomáhá pochopit, že potřeba, (např. lásky), která není naplněna, může být získána od jiných (např. přátel) a přesto to bude mít stejnou nebo podobnou hodnotu. A díky tomuto, se může dostavit, výše zmíněná katarze.

Metoda dramaterapie s sebou přináší práci nejen skrze hraní určitých rolí, ale velmi citlivě se dotýká emocionálního světa klienta, který dostává možnost, různými způsoby vyjádřit, co se v jeho životě odehrává. Z informací výše je patrné, že dramaterapie, jakožto určitá vědní disciplína ke svým cílům směřuje za pomoci aplikace různých divadelních a dramatických prostředků, z nich některé nyní blíže představím.

Například Milan Valenta zastává názor, že jedním z hlavních prostředků se stává **Improvizace** – pokud jde o potřebu dosáhnout konkrétních vývojových změn. Důvodem jeho tvrzení je skutečnost, že na rozdíl od tzv. „strukturované hry“ je skrze improvizaci možné lépe zrcadlit nitro klienta. To znamená rozkrýt jeho volné asociace, konflikty, dovoluje vyjádření aktuálního stavu a emocí, rozvíjí přirozenost. Dále také nabízí volnost v experimentování v rámci nejrůznějších rolí, podporu vzhledu i dynamičnosti do zrekonstruovaných (vzorových) situací, ale i vytváří schopnost bezprostředně reagovat a začlenit se do spolupráce ve společnosti. Významné je k improvizaci dodat, že nabízí možnost přistoupit blíže k reálnému životu. (Valenta a kol. 2010, s. 23) Tentýž autor dle (Majzlanové, 1998) mezi dramaterapeutické prostředky rovněž zahrnuje řečová i mimická cvičení, práci s textem, scénář, příběhy, verbální a dramatickou hru, mýty, vyprávění příběhů, hru v roli, pohyb, hru s kresbou i objekty, pantomimu, masky, maňáskovou hru, líčení a loutkovou hru. K uvedeným dále připojuje tzv. charakterizaci včetně simulace.

Vyprávění příběhů – již od raného věku, děti milují poslouchání příběhů a často právě ony mají ten svůj oblíbený, který chtějí opakovat stále znovu a znovu, podle potřeby, kterou jejich příběh naplňuje. Valenta (2007, s. 176-177) se vznikem uvedené techniky spojuje odborníka z oblasti psychiatrie Richarda Gardnera, který ji zaměřil především na práci s dětmi. Podstata vyprávění příběhu je založena na rozhovoru vedeném terapeutem, který jej koordinuje pomocí otázek. Závěrem povídání dítěte, terapeut provede tzv. narativizaci příběhu a to tak, že se orientuje na terapeutické změny, které jsou v něm obsaženy. Přitom však klade důraz také na konstruktivní alternativy.

Hraní rolí – pro traumatizované děti, které považují důvěru za mimořádně obtížnou, je hra přirozenou cestou k usnadnění komunikace. Sue Jennings (2009, s. 211) dále popisuje, že děti a rodiče získávají nové perspektivy skrze sdílené hraní rolí, a to jak v metafoře, tak mimo ni. Znovu opakování jejich historie, vede děti k tomu, aby si znovu vybudovaly svou identitu, na hrdinské přeživší, spíše než na pouhé oběti nepřízně osudu. Zábava totiž zvyšuje radost rodiny, umožňuje větší sebeúctu a vzájemnou blízkost. Trvale nízká míra opětovného doporučení těchto rodin, ukazuje na úspěch tohoto přístupu. Tolik dětí z toho má užitek na základě důkazu plasticity mozku, prokazující je kapacita pro „přenastavení“ předchozí traumatické vzpomínky objevující se v oblasti běžné paměti ve vyšší kůře mozkové. (Glasser a Balbirnie in Jennings 2009, s. 211) Za předpokladu, že vzorce připoutání rodičů nejsou příliš nejisté, hra a drama vedené dětmi, umožní těm, kteří se potýkají s „problémovými“ dětmi, rozvíjet jejich vztah takovým způsobem, aby pro ně proces připoutání byl příjemnější a bezpečnější (Jennings 2009, s. 211).

Samotnou techniku v dramaterapii blíže popisuje Josef Valenta následovně. Hraní rolí vnímá jako výchovně-vzdělávací metodu, která směřuje k dosažení věcně vzdělávacích, sociálně i osobnostně rozvojových a také výchovně-estetických cílů. A to, podle mnohdy improvizovaného rozehrání, kdy následuje úvaha nad smyšlenou, často dramatickou situací, která disponuje výchovně hodnotným obsahem. Daná situace je realizována skrze hru aktérů a herců, symbolizujících svým jednáním a chováním více nebo méně domnělé objekty (hlavně osoby, bytosti nebo další jevy apod.). Tito herci mají také příležitost zahrát sebe samotné, jakožto autentické bytosti. (Valenta, 2008, s. 53) Sue Jennings (2009, s. 211) ve své knize pracuje se scénkou, kterou sehrávají dvě sestry a jejich adoptivní rodiče. Prostřednictvím vžívání se do vzájemných rolí (děti v roli své biologické matky, která se dostala do těžké životní situace a rozhodla se pro adopci) a (adoptivní rodiče v roli dívek, které vykazovaly problematické způsoby chování – potíže ve vztazích, krádež). V rámci scénky si aktéři

objasnili, důvody vedoucí k tomuto rozhodnutí matky a zároveň si představovali, jaká by mohla být budoucnost dívek díky přijetí do rodiny adoptivními rodiči. Oba rodiče prokázali pevné odhodlání pomoci dívkám v tomto obtížném procesu. Účast v této hře jim umožnila zažít, jak těžký život matky a cítit se těsněji svázáni s dívkami. Adoptivní maminka si uvědomila, že Charly potřebuje více pozornosti a začala se denně líčit, aby ji vedla. Případy krádeží ustaly a Charly začala vyjednávat o svých privilegích. Sophie naopak potřebovala praxi ve zkoušení různých rolí, aby jí pomohla zvládat vztahy. Když došlo k neshodám, rodiče hravě experimentovali s obrácením rolí. Oslovovali své děti, jako by to byli rodiče což pomohlo zabránit eskalaci do problematických rozměrů. Stejně jako adoptivní rodiče prožívají trauma dítěte, vidíme, že děti mohou být vtaženy do rituálů své nové rodiny, což umožňuje rozvoj. Vlastní překlad.

Metafora světa jako jeviště a osoba jako umělec byla po staletí široce využívána básníky, dramatiky, kněžími, filosofi a nedávno sociálními vědci. Jak dále z textu vyplývá, pro sociologa Ervinga Goffmana je „self“ vykonáváno a reformováno v každodenním životě. Kromě toho pro filosofa Martina Bubera je lidská interakce charakteristikou dialogu. Naproti tomu pro generály je bojiště divadlem operací – Vlastní překlad. (Landy, 1994, s. 48) Jiný z autorů k této technice doplňuje svou následující zkušenost. Mým základním přístupem k práci s metaforou je považovat ji za přenesení velmi důležitého a relevantního materiálu, který prozatím není možné přímo řešit. Jinými slovy se domnívám, že pokud by mi klient mohl výslovně sdělit svůj problém, učinil by to. Metafora je způsob, jak vyprávět bez mluvení, což je stejně důležité k tomu, aby klient hovořil sám za sebe a sdělil to někomu, kdo slouží jako bezpodmínečný svědek. (Cathy, Malchiodi a Crenshaw, 2014, s. 166)

V dramaticko-divadelní terminologii je označení „**Maska**“ chápáno v širším významu. Maska při herecké práci představuje předmět, který si herec nasazuje na tvář. Čímž se ujímá jiné role a skrývá to, co se v jeho nitru odehrává. Na druhou stranu, může skrze masku sám sebe odhalit. Hlavní záměr lidské masky nespočívá v tom, aby se člověk vydával za někoho jiného. Nabízí herci možnost prožít si cokoli – stát se vším, čím potřebuje. Dostává příležitost se za masku schovat, napomáhá mu odstoupit ze stereotypu všedního života a také dokáže vyprovokovat člověka ke hře. Její kouzlo spočívá v tom, že člověk netuší, jak konkrétně v masce vypadá. V dramaterapii je maskou myšleno její ztvárnění z materiálu či použití barev pro kresbu přímo na tváři. Lze tedy říci, že maska slouží jako záměrný prostředek k nalézání výrazů, zrcadlení nitra, k uvolnění tenze nebo ji můžeme vnímat jako šanci k získání zkušeností a načerpání nových zážitků. (Majzlanová, 2004 s. 135)

Přesto, že maska může působit jako velice prostý předmět, v rámci dramaterapie si její využití žádá svůj individuální a přímo zacílený přístup. Tato technika může směřovat cíleně k uvolnění napětí nebo být použita pro zpestření dramatické aktivity, která disponuje svým vlastním vývojem, postupem, kontinuitou, gradací a má konkrétní příběh. Herci si masku zvolí libovolně, aby se s ní mohli seznámit a následně si ji sami nasadili na tvář. Pro uzavřené a ostýchající se klienty jsou na počátku vhodnější spíše masky s očními otvory, které jsou připnuté na hůlce a dají se přiložit k obličejí. Masky je vhodné použít také ve spolupráci s klientem a jeho rodinou, a to především v konfliktních situacích nebo potřebě vyjádření názorů i konfrontace. (Majzlanová, 2004 s. 133)

Výše uvedená technika v dramaterapii může klientovi přinést svá pozitiva, ale současně na něj zapůsobit negativně. K pozitivům mohu zařadit např. možnost odpoutání se od vlastního já, včetně obvyklých myšlenek a těžkostí. Dále odstranění zábran při potřebě vyjádření osobního názoru či snazšího porozumění určitých jevů a souvislostí, skrze bezprostřední vtažení do děje příběhu. Naopak kontraproduktivní se použití masky stává v případě, že je „zneužita“ k legraci či „šaškování“, zde ztrácí na svém významu a efektivitě. Může u herce dojít k pocitu strachu z masky, kdy sám nedokáže oddělit děj reálný od nereálného. U jedinců trpících úzkostí, fobiemi či zasažených traumatem, je maska ohrožující pro vznik pocitu izolace a osamělosti. (Majzlanová, 2004 s. 135)

Práce s tělem – hlavní složku dramaterapeutického procesu tvoří ztělesněná práce. Tedy zapojení prožívání prostřednictvím tělesných pohybů a akce nežli obvyklých slovních psychoterapeutických prostředků. Tělo člověku poskytuje odpovědi, které disponují stejnou platností jako ty rozumově konstruované. Tělesné vnímání i ztělesněná hra, při zachování pocitu bezpečí odstraňují racionální obranné mechanismy. (Friedlová a Lečbych, 2014, s. 202)

Tělo sděluje neverbální cestou, tj. komunikuje navenek a směrem ke svému majiteli. Kontakt s vlastním tělem a projev hluboké úcty k němu, se pojí s uvědomováním si své důstojnosti a lidskosti. (Friedlová a Lečbych, 2014, s. 202)

Tělesné signály, které k nám promlouvají skrze intuici a spontánní jednání jsou principiálně podobné umělecké činnosti. Umělci totiž důvěřují tomu, co jim jejich tělo sděluje. Dokáží hovořit k sobě samým a světu v umělecké formě, která vypovídá o komplexnosti jevu, jenž prožívají a o něm přemýšlí. Oproti verbalizaci, umělecké prostředky nesnižují význam zkušenosti, naopak jí dávají šanci k dalšímu rozvoji příjemcem. V umění existuje místo k vyjádření tělesné moudrosti a zároveň umělecká exprese, představuje ztělesněné zobrazení určitého momentu a věčnosti. (Friedlová a Lečbych in McNiff 2012 a Sajnani, 2012, s. 203).

Rituál – propojení mezi rituálem, hraním a zvládáním stresu je pro dramaterapii přínosem, jelikož v ní rituál znamená prostředek, využívající hraní k vyrovnání se s úzkostnou zkušeností klienta. (Valenta, 2001, s. 78)

Výstižným vyjádřením je úryvek z knihy „Malý princ“, kterým ukázkově (Albín Škoviera in Milan Valenta a kol.) připodobňuje smysl rituálu v životě člověka. Jedná se o následující promluvu lišky k Malému princovi:

„Bylo by lepší, kdybys přicházel ve stejnou dobu, řekla liška. Pokud například budeš chodit na čtvrtou odpoledne, budu šťastná, už od tří. A jak se bude hodina našeho setkání blížit, budu pořád šťastnější. Úderem čtvrté začnu být celá nesvá a budu se bát; objevím cenu štěstí! Jestli ale budeš chodit, kdy se ti zamane, nebudu vědět, na kdy přesně si vystrojím srdce ... Obřady jsou potřeba. (A. de Saint-Exupéry: Malý princ)“ (Valenta, 2016, s. 57)

Velký Sociologický slovník vysvětluje rituál jako nápadný způsob chování jedince nebo kolektivu, zakládající se na nucených či tradičních zvyklostech, jde o posvátný akt. (...) Slouží jako určitý nástroj, skrze který je skupině umožněno upevnit a udržet vlastní normativní hierarchii, včetně organizace. Ztělesňuje tzv. komunikační strukturu náboženského kultu. Maříková, Petrousek, Vodáková (1996, s. 938) Jiný autor doplňuje, že rituál se řadí k úkonové formě chování, což předpokládá existenci přesně daných činností, které na sebe navazují a tím utvářejí rituál. Albín Škoviera in Milan Valenta a kol. (2016, s. 57-58)

Podle autora je důležité na rituál pohlížet v trojím smyslu, tedy náboženském (obřad), sociálně-psychologickém (způsob jednání ve skupině založený na pravidlech) a etologickém (instinktivní chování zvířat spojené např. s výběrem partnera). Maříková, Petrousek, Vodáková (1996, s. 938)

4.1.1. Paradiadelní systémy terapeutické povahy

Sue Jennings (2014, s. 18-19) vložila do svých textů myšlenku o tom, abychom si byli vědomi toho, že divadlo nám nabízí možnost přesáhnout hranice vlastního já, až k prožitkům, které sama vnímá jako metafyzické. Dále zastává názor, že divadelní realita je schopna nás odpoutat od reality všedního dne. Spolu s tím však proměňuje to, jakým způsobem pojmáme a vnímáme život samotný, který běžně organizujeme a dáváme mu určitý řád, skrze dramatickou podobu. Díky tomu jsou drama i divadlo autorkou považovány za jisté řídicí síly komunikace včetně chování člověka. Z daného tedy vyplývá, jak může být divadlo prospěšné k uskutečnění změn, kterých se jedinec nebo skupina snaží dosáhnout, což jen podtrhuje význam jeho terapeuticko-

edukační povahy. V souvislosti s oblastí zkoumání mé práce se nyní omezím pouze na objasnění pojmu jako je drama, psychodrama a sociodrama.

Drama – ve smyslu starořeckého pojmenování můžeme slovo „drama“ chápat jako nějaký čin. Starořecký filozof Aristoteles použil tento termín ve velmi vlivném pojednání nazvaném Poetika. V daném textu klasifikoval nejrůznější formy poezie podle základních rysů, o nichž si myslel, že je lze v jejich složení běžně rozpoznat. Termín „drama“ použil k popisu básnických skladeb, které byly předvedeny před diváky v divadle. (Learning to Learn in Drama 2005 [online])

(...) Aristoteles nabídl drama jako obecný termín k popisu forem poezie, které se „hrály“. V rámci této kategorie identifikoval různé typy kompozice, včetně komedie a tragédie. Komedii považoval za formu dramatu, jelikož představovala činy, které diváky rozesmály a tragédii zase za formu dramatu, protože představovala činy, díky nimž diváci cítili soucit nebo strach. (...) - *Vlastní překlad*. (Learning to Learn in Drama. 2005 [online])

Josef Valenta dramatem rozumí převážně psanou podobu umělecké reflexe světa, jejímž obsahem je veskrze sdělení o určité události či příběhu. Takové sdělení je seřazeno v určité dějové posloupnosti (syžety). Přitom jádro tohoto příběhu zahrnuje jistý rozpor, napětí nebo konflikt (...), které postavy podněcují k jednání. (...) (Valenta, 2008, s. 41-42)

Psychodrama – Sociologická Encyklopedie představuje psychodrama jako metodu, která využívá dramatickou improvizaci k nejrůznějším účelům. Jedná se zejména o účely v oblasti léčebné, diagnostické, didaktické, výchovné či badatelské. Důležité je však zmínit, že samotnou podstatu psychodramatu tvoří tzv. modifikované divadlo. (Sociologická encyklopedie [online]) Podle internetového portálu: vlastnicesta.cz [online] je psychodrama poměrně obtížnou metodou práce s klienty, která čerpá z postupů naplňování různých rolí, podobně jako se odehrává na divadelním jevišti. Podstatou je tedy získání osobní zkušenosti skrze jinou roli a tímto způsobem, snáze dojít k rozkrytí vlastních překážek, předsudků nebo obtíží psychického charakteru. Pro upřesnění si dovoluji zmínit, že zde existuje podstatný rozdíl v pojetí mezi dramatem a psychodramatem. Zatímco pro drama se typickým prostředím stává jeviště – které se obvykle neobejde bez přítomnosti obecnstva, psychodrama se odehrává bez diváků. (Psychodrama [online]) Také Polínek (2013, s. 4) uvádí, že psychodrama se od dramaterapie odlišuje svým základním přístupem, jelikož řeší převážně obtížné situace z reálného života klienta. Ty následně přetváří v dramatické obrazy a za pomoci různých divadelních metod s nimi pracuje. Oproti tomu dramaterapie se jeví jako obecněji vymezená a poněkud

abstraktnější metoda. Využívá zejména práce s představivostí, kreativitou nebo imaginací, čímž navozuje divadelní odstup. (Růžička, Polínek, 2013, s. 5 [online])

Průběh psychodramatu spočívá v tom, že na počátku existuje konkrétní problém, kterým se klient potřebuje zabývat. Je tedy nezbytné, aby byl terapeut znalý situace a dobře se v hraných rolích orientoval. Následně se všichni účastníci musí ujmout své role a sžít se s ní, jelikož usilují o to, co nejlépe vystihnout její charakteristiku. Tento krok je důležitý proto, že při hraní si je klient vědom svých názorů, které se tak odrážejí v nově ztvárněné postavě. Jakmile klient odehraje svou roli, obvykle na ni ostatní herci reagují. Mohou se vyjádřit, jak ji sami prožívali nebo, co v průběhu hraní pociťovali. Tímto způsobem se klientovy dostává potřebné zpětné vazby, která je v závěru spojena s popisem a vzájemným sdílením nových poznatků za odborného vedení terapeuta. Jeho úkolem je poukázat na významné aspekty nového modelu chování, což klient potřebuje k tomu, aby dokázal zvládnout svou obtížnou situaci. (Nešpor, 2018 [online])

Kellermann (1992, s. 17 [online]) popisuje psychodrama jako psychoterapeutickou metodu, při které jsou klienti povzbuzováni k pokračování a dokončení svých akcí skrze dramatizaci, hraní rolí a dramatickou sebe prezentaci, přičemž je také využíván verbální i neverbální způsob komunikace. Klienti přijímají několik scén, které zobrazují například vzpomínky na konkrétní dny v minulosti, nedokončené situace, vnitřní dramata, fantazie, sny, přípravu na budoucí rizikové situace nebo neprozkoumané jevy duševních stavů „tady a teď“.

Uvedené scény, buď přibližují reálné situace nebo jsou externalizací vnitřních duševních procesů. V případě potřeby mohou členové skupiny nebo neživé objekty převzít další role. V psychodramatu se užívá mnoho technik jako je: obrácení rolí, zdvojnásobení, zrcadlení, konkretizace, maximalizace a monolog. Obvykle je možné dále identifikovat jeho jednotlivé fáze, kterými jsou: zahřívání, akce, propracování, uzavření a sdílení. – *Vlastní překlad.*

Aplikace psychodramatu přináší rozmanité pole působnosti v možnostech diskuse v rámci skupiny. A tím jí dává nový rozměr, kdy jednotliví účastníci skupiny při verbálním kontaktu konají novou aktivitu. Členové psychodramatické skupiny, o sobě jednak hovoří a zároveň vyjadřují sami sebe skrze jednání, mimiku či gestiku, jako se děje na jevišti. Dá se tedy říci, že mezi klienty dochází nejen k vzájemné diskuzi, ale také společnému hraní. Důraz, který je na tyto vyjadřovací mechanismy kladen, má své opodstatnění. Podněcuje totiž k hlubší psychologické angažovanosti klienta.

O důležitosti užívání psychodramatu v praxi hovoří také Valenta (2011, s. 16). Podle něj je psychodrama zacíleno na tvorbu modelu skutečnosti s abreaktivními prvky, usnadňuje porozumění vlastní reakci a dává klientovi možnost korigovat své emoce. Jeho přínos vnímá v možnosti ponořit se do traumatických zážitků z minulosti tak, aby došlo k jejich rozkrývání, zároveň vyplynuly na povrch a poté mohly být pojmenovány. Toto tvrzení znovu dokládá, že v popředí zájmu psychodramatu, vždy stojí řešení osobního problému klienta.

– prostředky psychodramatu – jeviště, protagonista (klient), director (terapeut), publikum, koterapeuti (pomocní herci).

Pro psychodrama je příznačný vstup do role, který typicky pracuje s využitím střídání tzv. velké i malé vzdálenosti. Protagonista ztvárňuje určitou obtížnou životní situaci v rámci příběhu. A obvykle si od osobního problému s těžší dokáže udržet potřebný odstup. Kolaps časoprostoru, ze kterého psychodrama vychází, umožňuje docílení tzv. estetické vzdálenosti. Pokud jde o práci s tělem, psychodrama si v tomto směru, již od počátku setkání drží značný distanc. Jeho filozofie zní: „nejdříve myslím, potom jednám“, což vymezuje pohyb spolu s projevy postavy. Vstup do role se odehrává také přes slovní popis postavy. Jestliže klient pocítuje přetlak silných emocí, psychodrama mu umožňuje pohlédnout na sebe prostřednictvím pomocných herců, a tím dosáhnout jistého vhledu do situace. Na druhou stranu, když nepocítuje emocionální účastnost, rolová proměna jej postaví do pozice ztělesněného v kontextu jiné postavy. Přesněji takové, která dává prostor k vyjádření empatie. Zde nastává okamžik, kdy je odstup psychodramatu jen málo patrný a dochází tak k emocionální katarzi. V pozici estetické vzdálenosti se člověk znovu ocitne, jakmile prožije tzv. integrační katarzi. Tento pojem znamená rovnovážný stav mezi emocemi, porozuměním, začleněním ztělesněného a racionálního pochopení k odpovědím na řešenou otázku v životě klienta. (Friedlová, Lečbych, 2014, s. 205)

Tělesná blízkost znamená jistý tělesný prostředek, který (Moreno in Garcia and Buchanan, 2009) definuje jako „přítomnost vzájemného naladění se členů skupiny“. V rámci skupiny hraje svou podstatnou roli také schopnost vcítit se. Důvodem je zachování potřebné skupinové dynamiky po celou dobu znovu zahrání role, vstupu a jejího udržení v psychodramatu a současně zachování technik používaných pomocným hercem. Psychodrama je funkční za předpokladu důvěry v signály, které tělo vysílá, dále díky zachování tělesné blízkosti vůči druhé osobě a doteku. Protagonista si sám zvolí pomocné herce, a přitom se spoléhá na vlastní intuici a tělesnou spontánnost. Podobně je tomu i u terapeuta, který se dokáže naladit na vlnu klienta a s empatickým přístupem jej vnímá při osobním kontaktu nebo blízkosti v okamžiku úvodní

fáze zpracovávání vzájemného kontraktu. Když se terapeut a klient společně prochází v uzavřeném kruhu skupiny, a to po celou dobu, kdy hovoří o klientově životní situaci. Přiblížit psychodrama je v rámci dramaterapie velice důležité, jelikož se jedná o složitý přístup vyžadující svou strukturu a trénink. V principu je pro dramaterapii psychodrama velice přínosné, protože sama vychází z mnoha metod a technik, které jsou psychodramatu vlastní. (Friedlová a Lečbych, 2014, s. 205)

Oproti psychodramatu, kterému se velmi přibližuje, dramaterapie své aktivity směřuje více k práci se skupinou. Jejím cílem totiž není zabývat se těžkostmi klienta, ani vstupovat do hloubky jeho osobních traumat z minulosti. Neusiluje o to, aby došlo k přemístění traumatizujících událostí do vědomí člověka či snaze je nějakým způsobem verbalizovat. Dramaterapie používá znaky a metafory, také přijímá stylizaci i kreativitu, což neplatí v případě psychodramatu. V něm se tvořivost objevuje pouze jako odraz hledání alternativního modelu a chování či postoje člověka. Zatímco, dramaterapie svou kreativitou směřuje k umělecké tvorbě. Mimo to, užívá různých divadelních prostředků, především hraní rolí, a to ve volnějším procesu vedení skupiny facilitátorem. (Valenta, 2011, s. 31)

Sociodrama – zatímco předchozí text říká, že psychodrama hraje svou významnou roli v emocionálním světě člověka, který konkrétní situace prožívá a vede jej k nácvičku změny v situaci, sociodrama má poněkud jiný účel.

Slouží jako terapeutická metoda, která přímo usiluje o zlepšení sociálního fungování člověka, včetně porozumění rodinných vztahů a vazeb mezi nimi. Staví totiž jedince přímo do určité sociální role a je jistým dramatickým vyjádřením různých problémů, se kterými se běžně setkáváme ve společensko-kulturním prostředí. Němcová (in Moreno, 1996, s. 4 [online]) AANZPA (2022 [online]) se taktéž odkazuje na J. L. Morena a uvádí následující. Předpokladem sociodramatu je, že veškerý lidský růst a fungování je silně ovlivněno širšími sociálními vlivy naší kultury. (...) Celý život jsme bombardováni systémy víry, hodnotovými systémy a představami o tom, jak by měl život fungovat. Dodává, že tyto sociálně-kulturní síly mají silný vliv na naše každodenní akce – doma, ve skupinách, v práci, při hře, v tichu, když jsme sami nebo se nacházíme ve vztazích či všech skupinových situacích. Valenta (in Valenta, 2007, s. 16) uvádí, že sociodrama s psychodramatem spolu prakticky splývají. Podotýká však, že mezi nimi existuje rozdíl. Zatímco v psychodramatu jde o přehrávání osobních situací klienta, sociodrama se vyznačuje hraním rolí v určitých situacích, vycházejících z hodnot, socionorem či sociálních vztahů, které se přímo váží na klienta.

Sociodrama má za podmínek, které nabízí české země, svůj význam především v kontextu přístupu k imigrantů a obyvatel minority. Tito lidé totiž přicházejí s velmi rozdílnými sociálně-kulturním i náboženským pojetím tradic. S tímto souvisí také jejich odlišné vnímání systému hodnot či etických norem. (Valenta, 2007, s. 17)

Z rozsahu celé kapitoly je zřejmé, že dramaterapie má k dispozici velké množství nejrůznějších prostředků, metod a technik, které při práci s klienty může aplikovat. Již ze svého přístupu ke klientovi jako člověku se značným potenciálem pro dosažení změny, má z mého pohledu k sociální práci velmi blízko. Dramaterapie totiž podobně vychází z klientových zdrojů a svým léčebně-divadelním způsobem, usiluje o zmírnění důsledků jeho nepříznivé životní situace. Dále je inspirována širokým spektrem vědních disciplín, které staví základ pomoci lidem v dalším přístupu ke zlepšení jejich sociálního fungování.

Tímto bych ráda poukázala na skutečnost, že možnost pracovat s klienty dramaterapeuticky v oboru sociální práce, vnímám za velmi přínosné. Důvodem je i fakt, že klientům sociálních služeb mnohdy nemůže být poskytnut dostatek potřebného času ani prostoru k hledání řešení vlastních potíží, natož jemu dát tak léčebně-kreativní rozměr, který dramaterapie nabízí.

V další kapitole se tedy budu zabývat tím, jaké požadavky jsou na dramaterapeuta kladeny a jakými osobnostně-profesními předpoklady by měl disponovat.

4.2. Požadavky kladené na dramaterapeuta

K tomu, aby dramaterapeutická činnost mohla být využívána smysluplně a na klienty působila svým léčebně-terapeutickým efektem, je za potřebí v této kapitole věnovat pozornost také osobnostně – profesním požadavkům, které jsou na dramaterapeuta kladeny.

V naší zemi se tímto tématem podrobněji zabývá Asociace dramaterapeutů ČR, která jej ukotvila do tzv. Profesionálních standardů Asociace dramaterapeutů ČR (2016 [online]). Dokument tak přesně vymezuje standardní vzdělání, které dramaterapeut musí splňovat. Je důležité podotknout, že standardy jsou zcela vázány na členství v uvedené asociaci a jsou tedy navrženy tak, aby

respektovaly nynější vzdělávání, včetně získávání kompetenčních dovedností v oboru dramaterapie v ČR. Také jsou odrazem a v souladu se standardy vyspělých zemí Evropy i zámoří, zaměřených na dramaterapii.

Standardní vzdělávání, které je od dramaterapeuta požadováno, zahrnuje:

Vysokoškolské vzdělání zaměřené na zdravotnickou, společenskovední či uměleckou oblast, zakončené nejméně na úrovni bakalářského stupně.

Dramaterapeutický výcvik zahrnující teorii, nácvikovou a sebezkušnostní část v rozsahu nejméně 500 hod a to:

- 1) Ucelený sebezkušnostní výcvik v dramaterapii, jehož rozsah činí 550 hodin
nebo
- 2) 360hodinový ucelený sebezkušnostní výcvik v dramaterapii + 140 hodin libovolného sebezkušnostního výcviku nebo vzdělávání (sebezkušnost spojená s nácvikem terapeutických dovedností)

další možností namísto zmíněných 140 hodin je koncept rozčleněný do dvou bloků, např. 70 hodin a 70 hodin, avšak, jen v případě, že se budou obě části dotýkat vzdělání se zaměřením na kreativní terapii.

Po skončení výcviku je nutné dále prožít tzv. individuální sebezkušnost, a to v celkovém rozsahu nejméně 60 hodin.

Odpovídající míra praxe v oblasti dramaterapie činí nejméně 500 hodin, a to pod pravidelnou a kvalifikovaným odborníkem vedenou supervizi podle měřítek Evropské asociace pro supervizi a koučink nebo supervizi, která se zabývá konkrétní dramaterapeutickou metodou.

V rámci vlastní praxe odpovídá supervize rozsahu 140 hodin, z nichž alespoň 30 hodin náleží pro absolvování individuální supervize.

Jak z výše uvedeného vyplývá, samotná účast na supervizi je taktéž nedílnou součástí požadavků, které jsou pro dramaterapeuta klíčové. Ze standardů je tedy patrné, že supervize slouží dramaterapeutovi k rozvoji a udržování jeho odborné kompetence.

Nedílnou součástí profesních požadavků je samozřejmě také potřeba celoživotního vzdělávání, aby dramaterapeut dosáhl udržování a rozvíjel odborné kompetence. Doporučuje se účast na kvalifikovaném odborném vzdělávání, které může mít formu seminářů, odborné publikační činnosti či odborných konferencí, které umožňují prohloubení znalostí teorie s praxí. (Asociace dramaterapeutů ČR [online])

Cílem této kapitoly není pouze uvést čtenáře do povědomí konkrétních kroků k tomu, jak se stát kvalifikovaným dramaterapeutem. Je jím především skutečnost, že také v oboru sociální práce může mít dramaterapie své významné místo. I když primárním cílem sociálního pracovníka není provádět terapeutickou činnost, je s ní velmi úzce spjatý. Tento fakt nám nedokládá pouze existence tzv. malých paradigmat, jejichž nedílnou součástí tvoří právě to „terapeutické“ a díky kterým má sociální pracovník k dispozici určité opěrné pilíře ve vedení klienta ke spolupráci. Možnost věnovat se terapeutické činnosti v oblasti sociální sféry zároveň přímo ukládá také zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Z § 37 (odst. 4 b) vyplývá, že

jednou z činností sociální služby v oblasti poskytování poradenství jsou také sociálně – terapeutické činnosti.

„Sociální poradenství § 37

(4) Služba podle odstavce 3 obsahuje tyto základní činnosti:

a) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,

b) sociálně terapeutické činnosti,

c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.“

(Zákon č. 108, §109 [online])

Kromě orientace v požadavcích kladených na dramaterapeuta a možností využití dramaterapie v rámci sociální práce je nutné zvážit osobnostní nastavení sebe sama a mít povědomí o rolích, které v rámci skupiny sociální pracovník a dramaterapeut v jedné osobě může zastávat. Podrobněji k dané problematice hovoří Katarína Majzlanová. Za dramaterapeuta je považován člověk, který vede dramaterapeutická setkání s jednotlivcem či skupinou účastníků. Zabývá se nejrůznějšími problémy i diagnózami, což zahrnuje spektrum od výchovných potíží až po duševní onemocnění. Základním předpokladem pro práci dramaterapeuta jsou především jeho odborné znalosti a vědomosti z oboru jednotlivých odvětví psychologie, psychiatrie, biologie, pedagogiky a dramatu. (Majzlanová, 2004, s. 180)

Dramaterapeut připravuje účastníkům programy tak, aby pro ně byly vyhovující, přitom se opírá o své teoretické poznatky a zkušenosti z praxe, které si však nadále prohlubuje a rozvíjí. Praktické dovednosti může obohatit také vlastní zkušenost s improvizací skrze rolové hry, účastí na workshopech nebo divadlem. Díky tomu může být podpořena jistá pružnost, flexibilita, akceptace, tvořivost a schopnost dramaterapeuta při práci s klienty adekvátně reagovat. (Majzlanová, 2004, s. 180)

Nezbytná je i dramaterapeutova sebezkušenost v rámci práce se skupinou. Obzvláště, dotýká-li se jeho specializace psychodramatu či sociodramatu, měl by absolvovat psychoterapeutický výcvik, který jej provede procesem sebepoznání. (Majzlanová, 2004, s. 180)

Dramaterapeut by měl mít přehled o dění ve skupině, zodpovědně volit odpovídající metody a zároveň je vhodným způsobem při práci s klienty aplikovat (neexperimentovat). Důležitým krokem je, aby ve (se) skupinou přesně pojmenoval cíl a jasně danou strukturu setkání. Nejprve se však věnuje navázání kontaktu ve skupině a zjišťuje aktuální potřeby jednotlivých členů. Teprve poté se zabývá samotnou intervencí. (Majzlanová, 2004, s. 181)

Setkání by mělo začínat i končit snazšími aktivitami, aby se klienti cítili dobře a v bezpečí. Úkolem dramaterapeuta je také zajistit, aby dostal každý z klientů prostor k vyjádření

a nevznikla negativní atmosféra – hodnotící, soutěživá ani s pocitem strachu – v rámci skupiny. (Majzlanová, 2004, s. 181)

Dramaterapeut může vystupovat hned v několika rolích jako je např.: pozorovatel; poradce; usmiřovač; manažer; průvodce a zřídka převezme roli facilitátora. Mezi další jeho vlastnosti by měla patřit: tvořivost; expresivita; empatie; smysl pro imaginaci nebo projevení zájmu a úcty vůči klientům, otevřenost i důvěra ve vlastní schopnosti. (Majzlanová, 2004, s. 181)

Jelikož se ve své závěrečné práci věnuji identifikaci možností využití dramaterapie při práci s pěstounskou rodinou, obsahem jedné z kapitol bude primárně vzdělávání pěstounů. Svěřit dítě do péče pěstouna s sebou přináší nejen krásnou myšlenku, ale také jistou zodpovědnost. Stát proto těmto lidem garantuje určitá práva a podpůrné prostředky, zároveň však žádá plnění povinností. Jednou z nich, je výše zmíněné kontinuální vzdělávání.

5 KONTINUÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ PĚSTOUNŮ

Jedním z důležitých předpokladů toho, aby se zájemce o pěstounskou péči mohl stát dobrým pěstounem – ať už dobrovolně či zcela nedobrovolně – je nezbytné se na roli „náhradního rodičovství“, co nejlépe připravit. Je všeobecně známo, že role rodiče s sebou přináší nespočet výzev a úskalí, které přicházejí neočekávaně a nedostaneme k nim žádný návod nebo předešlou zkušenost. Jak již bylo zmíněno v kapitole o samotné pěstounské péči, děti přicházející do náhradního rodinného prostředí si s sebou přináší svou vlastní minulost, nejistoty i traumatické zážitky. Z toho důvodu je nezbytné si uvědomit, že není možné k nim přistupovat či je vychovávat stejným způsobem, jako děti už do rodiny patřící od narození.

K překonání těchto možných nežádoucích obtíží, slouží právě povinné vzdělávání pěstounů, které ukládá zákon č. 359/1999, Sb. o sociálně – právní ochraně dětí. Tato příprava, ať už budoucích či stávajících pěstounů, obvykle probíhá za podpory sociálních pracovníků tzv. doprovázejících organizací. V Olomouci jde např. o instituce s názvem ISIS – občanské sdružení pro pomoc náhradním rodinám, z.s., Náruč dětem, z.s. nebo Dobrá rodina. Dále se vzdělávání pěstounů věnuje také Středisko sociální prevence Olomouc, Maltéžská pomoc, o.p.s., Děti patří domů, o.s. a Triáda – poradenské centrum, z.ú.

5.1. Specifika vzdělávání pěstounů

Vzhledem k tomu, že vzdělávání pěstounů, jak již bylo zmíněno, obvykle probíhá za přítomnosti pracovníků doprovázející organizace, zároveň i zde se může otevřít prostor pro dramaterapeutickou hru. Dovolím si uvést myšlenku pěstounky, která hodnotí spolupráci s odborníky těmito slovy.

„Nikde jinde jsem nenacházela lidi s podobným životním příběhem, věkem si blízké, s roztrhanou duší – postavené proti vlastním dětem ve prospěch vlastního vnoučete. Nevěděla jsem, kde hledat odpovědi na to, jak se chovat k dítěti, když má vztek na jeho rodiče, který je mým dítětem a cítím se tím být vinna.“ (A.) (Hanušová, Hanousková, s. 2 [online])

Jelikož je pěstounská péče skutečně stále tou nejrozšířenější formou náhradní rodinné péče, je nezbytné věnovat se také určitým specifikům, která je potřeba brát na vědomí nejen v procesu povinného vzdělávání pěstounů, a proto je nyní blíže popíši.

Podstatou toho, proč se příbuzní pěstouni (prarodiče) pečující o děti mnohdy cítí v průběhu vzdělávacích akcí mezi „běžnými pěstouny“ svázáni, je skutečnost, že na danou roli lze pohlížet dvojí perspektivou. Na straně jedné stojí pěstouni, kteří se své role ujali zcela dobrovolně, a to na základě vlastního předem promyšleného rozhodnutí, čemuž společnost přidává určitou „cennou hodnotu“. Kdežto, na straně druhé, prarodič sám sebe obvykle vnímá zcela naopak. Jistou měrou pociťuje zodpovědnost a trpí pocity viny za situaci, která nastala. Cítí strach z toho, že bude čelit kritice a nepřijetí ostatními, svou situaci totiž považuje za následek osobního selhání. (Hanušová, Hanousková, s. 3 [online])

Další překážku, spíše technického charakteru pro pořádání společných aktivit představuje snížená mobilita hlavně u prarodičů – např. zdraví, nemají automobil, řidičský průkaz. Dále jsou méně ochotni absolvovat vzdělávání, přijímat nové výzvy či změny v životě nebo nemají dostatečně silný finančně-sociální status. Jsou-li však uvedené aspekty lektorem v průběhu akce adekvátně ošetřeny, může příbuzný pěstoun nabýt i pozitivních zkušeností, což může vést k motivaci pro „nenucenou“ účast na další společné vzdělávací aktivitě. Cílem specifických programů pro příbuzné pěstouny totiž není je od ostatních pěstounů vyčlenit, ale nabídnout jim v rámci podpory ještě speciální péči vhodnou pro jejich konkrétní situaci. (Hanušová, Hanousková, s. 4 [online])

Jelikož samotná příprava na výkon pěstounské péče není dostačující, je nezbytné, aby pěstouni své získané znalosti i dovednosti nadále rozvíjeli. K tomuto účelu je určeno právě tzv. povinné vzdělávání, které spočívá v navyšování a posilování jejich kompetencí vhodných pro výkon náhradní rodinné péče. Je tomu tak, jelikož se potřeby dětí s postupem času mění a tím dochází také k proměně nároků ze strany pěstounů, a to v oblasti jimi získaných poznatků a dovedností, které se týkají zdraví, zdárného vývoje a výchovy dětí. Klíčový pracovník nejprve zmapuje potřeby konkrétní rodiny, které se stanou předmětem jejich vzdělávání a následně s pěstouny zpracuje tzv. vzdělávací plán (jako součást dohody o výkonu pěstounské péče). Z tohoto plánu poté pracovník vychází při zajišťování odborné literatury, kurzů, vzdělávacích seminářů nebo workshopů. Touto cestou tak pěstouni splňují svou povinnost vzdělávání, a to nejméně 24 hodin v kalendářním roce. (Amalthea, o.s., 2013, s. 8 [online])

Pěstouni mají tedy právo na bezplatné zprostředkování či zajištění povinného vzdělávání, což jim ukládá vyhláška § 5 č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně – právní ochraně dětí. (Sdružení pěstounských rodin, 2017, s. 7 [online])

Témata, která si vybírají pěstouni nebo jim nabízí doprovázející organizace (podle vzdělávacího plánu) vycházejí z následujících okruhů:

- získávání nových poznatků, včetně schopností z oblasti péče o dítě
- získávání poznatků, včetně dovedností při péči o děti, které patří do tzv. specifické skupiny (z hlediska odlišného etnika, zdravotního omezení, sourozenectví, týrání, zneužívání nebo zanedbávání)
- poskytování péče související se změnami v oblasti vzdělávání či vývojových fází dítěte
- vypořádání se s krizovými situacemi
- navrácení dítěte do jeho biologické rodiny a přijetí do náhradní rodiny
- přípravu dítěte na samostatný život ve vztahu k jeho zletilosti a odchodu z náhradní rodiny (s přihlédnutím k věku, vývojovým i sociálním potřebám) (Sdružení pěstounských rodin, 2017, s. 7 [online])

6 DRAMATERAPIE JAKO UKAZATEL MOŽNOSTI UPLATNĚNÍ Z POHLEDU SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA

První kapitoly své závěrečné práce jsem věnovala pěstounské péči, která může být realizována ve svých různých formách a od toho se následně odvíjí průběh jejího procesu (ne)zprostředkování. Další kapitolou jsem navázala na sociálního pracovníka, který ve spolupráci s náhradní rodinou sehrává svou významnou roli. Je totiž jedním z odborníků, kteří obvykle s pěstounskou rodinou úzce spolupracují. Nemám zde na mysli četnost ani intenzitu vzájemných setkání, ale skutečnost, že právě sociální pracovník má příležitost se k rodině i jejím jednotlivým členům více přiblížit. To znamená zmapovat jejich vzájemné vztahy, individuální potřeby a zároveň může více proniknout do situací, které rodinu zatěžují. Jelikož příchod dítěte do rodiny přináší nemalé změny pro všechny její členy, dovolím si zde uvést, jak na nově přijaté dítě může změna prostředí působit a proč může dramaterapie pomoci. Když si (z praxe) představím, že je dítě nuceno se vyrovnat nejen se ztrátou rodičů, ale i dalších blízkých osob (ztrátou rodičů nemyslím jejich úmrtí, nýbrž to, že nemůže vyrůstat s nimi), stojí před ním opravdu těžký úkol. Když dítě muselo opustit své dobře známé prostředí, nejen rodinu, ale také své známé místo, přišlo o své osobní věci a bylo „vytrženo“ z běžného způsobu života, byť nesplňovalo vhodné podmínky pro jeho péči a výchovu. Pravděpodobně ztratilo kontakty se svými kamarády a spolužáky. K tomu může prožívat pocity viny, trpět sebeobviňováním a mnohdy nerozumí protichůdným informacím a hledá pravdu, (např. má nebo nemá mě maminka ráda, zlobí nebo nezlobí se na mě?) Jak již víme, ani pro pěstouny není snadné o svěřené dítě pečovat. Z tohoto důvodu považuji dramaterapii za jednu z možností, jak pomoci oběma stranám přizpůsobit se novým podmínkám nebo reakci na novou situaci. Jelikož jde o dvě odlišné skupiny lidí (dítě-rodič), je potřeba vytvořit také vyhovující prostředí a podmínky ke spolupráci, což dramaterapie může splnit. Je zřejmé, že ne pro všechny případy a situace, přesto může významně pomoci.

Podíváme-li se na cíle, ke kterým dramaterapie směřuje, už zde můžeme vidět spojitost s profesí sociální práce. Podle Sue Jennings a Majzlanové (in Růžička a kol. 2013, s. 5-6) k těmto cílům patří: práce se zdravými aspekty jedince, tedy jeho potenciál rozvoje nacházet tam, kde je schopen rozvoje dosáhnout; nácvik sociálních i životních dovedností; dosažení co největšího osobnostně-sociálního růstu; posílení rezistence vůči stresu a jiným zatěžujícím faktorům; dále jde o snížení vnitřního napětí; posílení vlastního sebehodnocení a schopnosti spolupráce. Cílem sociální práce je podporovat klienta k tomu, aby byl schopen sociálního fungování

(v rámci sociálních rolí), které mu umožní lépe se orientovat a být v interakci s prostředím, včetně vztahů, které jej obklopují. Současně však, aby zvládl odolávat určitým nárokům, které na něj klade jeho okolí. (Navrátil, 2001, s. 10-11) Lenka Tkadlčíková (2012, s. 97) ještě konkrétněji doplňuje, že sociální pracovník klienty vzdělává a učí je novým dovednostem, propojuje klienty se základními zdroji v rámci komunity, chrání zranitelné klienty a zajišťuje, aby byly dodrženy jejich nejlepší zájmy, radí klientům, kteří potřebují podporu a pomoc, zkoumá sociální problémy a hledá jejich řešení. Podobně jako dramaterapie pracuje s klienty v jistém terapeutickém směru, jak už víme z jejího obecného vymezení, tak i sociální práce vychází z aplikace určité míry terapeutické práce, kterou zase umožňuje zákon 108/2006 Sb. o sociálních službách. Kromě toho již víme z kapitoly o paradigmatech v sociální práci, že se efektivní spolupráce sociálního pracovníka s klientem zakládá mj. na existenci tzv. terapeutického paradigmatu. Zároveň stejně jako v dramaterapii lze klientům nabídnout prostor pro seberealizaci prostřednictvím ztvárnění různých dramatických rolí a kreativity, kterými mohou bezpečně najít cestu k sobě a s odvahou jít do řešení svých obtíží. Valenta (in Růžička a kol., 2013, s. 5) potvrzuje, že dramaterapie používá představivost, dále pracuje s kreativitou a imaginací, které pomáhají k „navození“ divadelního odstupu. K tomu se autor odkazuje na Sue Jennigs a její „paradox v dramaterapii“, který vnímá ve skutečnosti, že takto navozený odstup může klienty zároveň přiblížit k vlastnímu příběhu. Ten totiž mohou najít skrze příběh společně ztvárněný v dramatické hře. (Jennings (in Hickson, 2000, s. 22). Jelikož nedílnou součástí teorií a metod sociální práce je řada technik využívaných při práci s dětskými i dospělými klienty, vidím zde také významné místo pro kreativitu, která je také zastoupena v dramaterapii.

A nyní si dovolím uvést ukazatele možnosti uplatnění v praxi, a to z pohledu sociální pracovnice z ISIS – občanské sdružení pro pomoc náhradním rodinám.

„Jistou formu dramaterapeutické práce využíváme při práci s pěstounskými dětmi v dětských skupinkách, které se konají na poradensko-vzdělávacích pobytech našeho sdružení. Děti jsou v těchto skupinkách rozděleny podle věku, tj. je možné s nimi poté pracovat lépe a využít témata, která zajímají konkrétní věkovou skupinu dětí. Děti na těchto skupinkách hrají hry na zlepšení spolupráce mezi sebou, na zlepšení vlastního sebepojetí, prostřednictvím kterých zažívají prožitek, který jim může zlepšit jejich schopnosti a dovednosti. Dramaterapii také využívám já jako doprovázející pracovnice při práci s dětmi v pěstounských rodinách, stejně tak při práci s celou pěstounskou rodinou jako systémem.“

„Při individuální práci s dětmi využívám ale hru rolí, kdy se dítěte ptám, čím by chtělo být, kdyby si mohlo vybrat – toto realizuji s dětmi v předškolním věku. Dalším prvkem dramaterapie, který při práci s dětmi v pěstounských rodinách často využívám je vyprávění příběhů, prostřednictvím kterých si mohou děti prožít svůj vlastní příběh, vytvořit si svou „knihu života“, která jim pomůže k vytvoření pozitivní identity, která je pro pěstounské děti velmi důležitá.“

„Domnívám se, že využívání prvků dramaterapie může být při práci s dětmi velmi užitečné, protože může pomoci dětem v prožití emocí, ve zpracování emocí, může zprostředkovat jiný náhled na životní situace, a to vše přirozenou formou, pomocí hry.“

„S celou pěstounskou rodinou využívám prvky dramaterapie obdobně jako při práci s dětmi, tj. ptám se dospělých, čím by byli, kdyby si mohli vybrat, tj. zkusím je též spolu s jejich dětmi zavést do světa fantazie. Podobně je tomu s využitím vyprávění příběhů, které při práci s pěstounskou rodinou využívám velmi často, a to, protože alternativní příběh ke skutečně prožívané těžké situaci dovede dospělým i dětem tuto situaci snadněji překlenout, vidět ji z jiného úhlu pohledu. (...)“

Jako další důkaz si dovolím uvést ukazatele možnosti uplatnění v praxi, a to z pohledu sociálního pracovníka a dramaterapeuta z organizace Děti patří domů, z.s.

„Dramaterapii využívám jen při práci s dětmi, které pocházejí z pěstounské rodiny, a to na základě zakázky, která přichází přes OSPOD. Např. se jednalo o zakázku, kdy se u dvanáctiletého chlapce řešilo neadekvátní chování v rodině. Dítě bylo hodně v tenzi a mělo ambivalentní vztah se svou pěstounskou matkou. Dítě mrzelo, že není u své biologické rodiny a nevědělo, kam patří. Naše setkání probíhalo tak, že jsme nejdříve (v rámci rituálu) rozvinuli koberec pro hru a nezávazně si povídali o tom, jak se dnes má, co dělal apod. Nejprve si chlapec kreslil tužkou a já jsem se ho ptal, co to kreslí. Potom se chlapec zvedl a spolu jsme se procházeli po místnosti. V tu chvíli jsem se ho ptal na to, co cítí, že je podle něj dnes v dramaterapii a s čím by chtěl dnes pracovat. Měl rád strukturu a pracovali jsme za pomoci hraní rolí a soch – přebírání soch. Sochy jsme následně rozehrávali, kdy chlapec měl sochu pojmenovat, říct, jak se bude hýbat, jak bude vypadat apod. Dále pracuji s humorem, protože humor ve hře je léčivý. Chlapci se uleví, protože na čtyřicet pět minut zapomenou, že je z pěstounské rodiny a uvědomí si, že vlastně není tak špatný. A to mu zároveň umožňuje, zažít emočně korektivní zkušenost.“

„Krátké dramaterapeutické intervence využíváme na skupinových pobytech, kdy pracujeme s tím, „jak fungovat v kolektivu dětí.“ Šlo tady o práci s příběhem, konkrétně indiánský příběh a keltské pohádky. Byla to projektivní práce, kdy jsme se dětí ptali, co by si od hlavního hrdiny

příběhu chtěli vzít a co si můžou vzít z příběhu. Cílem bylo posílit jejich sebevědomí, sebedůvěru, uvědomování si vlastní hodnoty a toho, že mám i nějaké nedostatky.“

Tyto poznatky jen dokazují, že vhodně aplikovaná dramaterapie, může vést k velmi efektivní spolupráci sociálního pracovníka s pěstounskou rodinou. Jak uvádí Polínek a kol. (2020, s. 16) práce s prostředky v dramaterapii je často postavena na imaginaci, metafoře a identifikaci s odlišnou postavou, respektive ztvárnění jiné postavy z vlastního vnitřního prožívání. S podobnými prostředky se však setkáváme také v gestalt terapii. Dle Polínka (in Mackewn, 2020, s. 16) mohou klienti za pomoci metafor tzv. „obejít“ či přemoci vlastní vnitřní bloky nebo bariéry a být tak autentičtí.

Dále autor poukazuje na kolektivní zkušenosti plynoucí z divadelní práce v praxi. Hovoří o tom, že plánovat a vést předem připravené úvahy, je během dramatické hry spíše kontraproduktivní. Ze zkušenosti tvrdí, že mnohem lepších výsledků bylo v průběhu dramaturgizace docíleno díky improvizaci. To znamená tehdy, když herci nebyli na akci dopředu připraveni a nepoužívali tak intelektuální verbalizaci konkrétního tématu. Přičemž konstatuje, že být v intenzivním kontaktu s rolí či příběhem nebo situací lze přirozeně skrze akci (hraní hry), která se odehrává tady a teď. (Polínek (in Polínek a kol.,2020, s. 16)

Na závěr této kapitoly si dovoluji uvést poznatky vyplývající z výzkumného šetření, které určitým způsobem ukazuje, že lidé jsou schopni po překonání svých prvotních překážek, nakonec přijmout spolupráci na řešení problému, právě skrze ne zcela běžně užívanou aktivitu, kterou je dramaterapie.

Když si lidé poprvé představují dramaturgizování nebo hraní rolí apod., většina z nich prožívá pocit úzkosti. Dochází k tomu, že mnohdy považují dané aktivity za nepřirozené a bezúčelné nebo taky „něco“ čeho jejich schopnosti nedosahují. Vyjádření pomocí dramatu (dramatické exprese), je však považováno za schopnost, která je člověku více přirozená a tím častěji více autentická při komunikaci nežli řízená racionálně. Jakmile však prvotní pocity úzkosti lidé překlenou, většina z nich dále nemá problém (za pomoci uvedených prostředků) spolupracovat. Jak už jsem zmínila, toto tvrzení je podloženo výsledky bádání autora z let 2001-2002, kdy bylo zjištěno, že pro 90 % respondentů, nebylo obtížné udržet pozornost a vyjadřovat se skrze improvizaci, ani ztvárňovat různé dramatické situace. (Polínek (in Polínek a kol.,2020, s. 15)

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se zabývá tématem dramaterapie jako prostředku efektivní spolupráce sociálního pracovníka s pěstounskou rodinou. Jejím cílem je tedy „identifikovat možnosti využití dramaterapie jako prostředku efektivní spolupráce sociálního pracovníka s pěstounskou rodinou.“ Celá práce je teoretického charakteru a strukturována do šesti hlavních kapitol, které představují určitý základní rámec poznatků sloužících k dosažení jejího cíle. To znamená, že z teoretického hlediska se věnuje obecnému vymezení problematiky pěstounské péče a jejích forem, kterými může být realizována. Následně představuje program „PRIDE“, který se specializuje na informovanost, přípravu a vyhodnocování zájemců o náhradní rodinnou péči. Dále popisuje proces zprostředkování pěstounské péče, přičemž přímo navazuje na vznik možných obtíží, které se stávají výzvami, jak pro náhradní rodiče, tak jim svěřené děti. Uvádí také profesní kvality sociálního pracovníka spolu s výčtem rolí, které v praxi obvykle zastává, včetně činností zahrnujících jeho pracovní náplň a paradigmat, jakožto stěžejních pilířů sociální práce. V propojení s dramaterapií také předkládá související pojmy, včetně požadavků, které jsou na dramaterapeuta kladeny. Závěrem práce směřuje k objasnění důležitosti kontinuálního vzdělávání pěstounů, včetně jeho specifík, kterými se vyznačuje. Pro dosažení cíle práce jsem si kromě teoretických odborných poznatků určila také samostatnou kapitolu, která dramaterapii představuje jako ukazatele možnosti uplatnění z pohledu sociálního pracovníka.

S ohledem na výše uvedený cíl bakalářské práce, nyní shrnu základní poznatky, kterými jsem dosáhla jeho naplnění. V první řadě připomenu, že obor sociální práce a dramaterapie mají za cíl využívat různé nástroje k tomu, aby dosáhly zmírnění sociálních problémů, usilují o osobnostně-sociální růst a začlenění člověka do společnosti. Dalším společným bodem je, že v rámci zefektivnění své práce mohou tito odborníci aplikovat řadu metod, technik a přístupů, vedoucích k rozvoji myšlení, kreativity nebo práci s emocemi klienta. Jak, již víme z předložené teorie – jak dramaterapie, tak sociální práce se při práci s klienty orientuje terapeuticky. A to, nejen prostřednictvím různých psychoterapeutických výcviků, ale také díky ukotvení v legislativě a existenci terapeutického paradigmatu v sociální práci. Již v tomto ohledu, vnímám velký potenciál v propojení těchto profesí. Na druhou stranu, však musím podotknout, že při snaze zorientovat se v problematice využití dramaterapie v české sociální práci s pěstounskou rodinou, jsem nabyla dojmu, že není tento způsob práce v návaznosti na cílovou skupinu příliš známý ani praktikovaný. A nyní se dostávám přímo k pěstounské rodině, respektive procesu zprostředkování pěstounské péče, kde najdeme hned několik podnětů

pro realizaci dramaterapie v sociální práci. Jedná se o vznik obtížných situací, které se zároveň stávají výzvami, jak pro pěstouny, tak jim svěřené děti. Tímto bych ráda poukázala na příležitost, která s sebou nese určitý „materiál“ pro zpracování a nalézání možných řešení nepříznivé situace rodiny, právě cestou dramaterapie. Přičemž, jsem si vědoma skutečnosti, že ne pro každou pěstounskou rodinu, dramaterapie představuje ideální způsob spolupráce na zmírnění nebo odstranění důsledků plynoucích z obtížné životní situace. Ve své závěrečné práci se nesnažím prosadit dramaterapii jako nástroj „velké změny“ v životě klientů, ale jako cestu, kterou si mohou zvolit a zároveň prožít jedinečný zážitek, který každá dramatická hra může přinést. Jsem totiž přesvědčena o tom, že formou hry a hraní rolí mohou lidé získat větší schopnost nácvičku reakce na konkrétní situaci. Dále posílit svou sebedůvěru, porozumět sami sobě i lidem ve svém okolí. Zažít fyzické i duševní uvolnění a zbavit se stresu, protože nedílnou součástí hry v dramaterapii, je také smích, který na člověka působí léčivě a regeneračně.

Bibliografický seznam

1. FRIEDLOVÁ, Martina a M. LEČBYCH, (eds.). 2014. *Společný Prostor. Common Space 2014, sborník příspěvků/proceedings*. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-4416-1.
2. JENNINGSOVÁ, Sue. 2014. *Úvod do dramaterapie – Divadlo a léčba: Ariadnina nit*. Praha: Asociace dramaterapeutů České republiky – Jalna. ISBN 978-80-260-6783-2.
3. KRATOCHVÍL, Stanislav. 2006. *Základy psychoterapie*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-122-0.
4. LANDY, Robert. 1994. *Drama Therapy: Concepts, Theories and Practices*. Second Edition. Springfield: CH.C. Thomas. ISBN 80-7367-122-0.
5. MAJZLANOVÁ, Katarína. 2004. *Dramatoterapia v liečebnej pedagogike*. Milan Štefanko: IRIS. ISBN 80-89018-65-3.
6. MAŘÍKOVÁ, Hana, PETRUSEK, M. a VODÁKOVÁ, A. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-311-3.
7. MÁTEL, Andrej. 2019. *Teorie sociální práce I: Sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-2220-2. [Cit. 13. 10. 2022].
8. MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2001. *Základy sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-473-7.
9. MATOUŠEK, Oldřich. 2008. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-368-0.
10. NAVRÁTIL, Pavel. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Zeman. ISBN 80-903070-0-0.
11. POLÍNEK, Martin Dominik a kol. 2020. *Teatroterapeutické a skazkoterapeutické přístupy pro literárně-dramatické obory*. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5668-3.
12. TKADLČÍKOVÁ, Lenka. 2012. *English for social work purposes*. Olomouc: Caritas – Vyšší odborná škola sociální Olomouc. ISBN: 978-80-87623-07-7. [Cit. 13. 10. 2022].
13. VALENTA, Josef. 2008. *Metody a techniky dramatické výchovy*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1865-1.
14. VALENTA, Milan a kol. 2016. *Rukověť dramaterapie II*. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 9788024422749. [Cit. 7. 2. 2020]

15. VALENTA, Milan, MÜLLER, Oldřich a POLÍNEK, Martin Dominik. 2010. *Dramaterapie v institucionální výchově*. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-224-2659-4.
16. VALENTA, Milan. 2007. *Dramaterapie*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1819-4.
17. VALENTA, Milan. 2011. *Dramaterapie, 4. vydání*. Praha: Grada. ISBN 987-80-247-3851-2. [Cit. 5. 2. 2020].

Internetové zdroje a webové stránky:

18. AANZPA. 2018. *Sociodrama* [Online]. 2018. [Cit. 2021-05-5]. Dostupné z: <https://aanzpa.org/about-psychodrama/sociodrama/>.
19. Amalthea, o.s. *Metodika doprovázení: podpora, vzdělávání a kontrola náhradní rodinné péče*. 2013 [online]. [Cit. 2. 11. 2022]. Dostupné z: https://www.centrumpodpory.cz/soubory/metodiky/Amalthea_Metodika_doprovazeni.pdf
20. Asociace Dramaterapeutů České republiky. *Dramaterapie* (rok neuveden), [online]. [Cit. 1. 2. 2020]. Dostupné z: <http://www.adcr.cz/dramaterapie.html>
21. Asociace Dramaterapeutů České republiky. *Profesní standardy asociace dramaterapeutů ČR*. 2016 [online]. [Cit. 8. 10. 2021.] Dostupné z: <http://www.adcr.cz/uploads/7/7/0/5/77052119/profesni%20AD-standardy-dramaterapeuta-adcr.pdf>.
22. CATHY, A. MALCHIODI, David A. CRENSHAW. 2014. *Creative Arts and Play Therapy for Attachment Problems*. New York. [Online]. [Cit. 13. 2. 2020]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=5R80CgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=drama+therapy+with+families&ots=fAUcQyguhe&sig=wWGrVTix-RYoCOfmsqO_TBcrJ9k&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
23. Dobrá rodina, o.p.s. Pro veřejnost. *Informace o náhradní rodinné péči* [online]. 2022 [cit. 7. 10. 2022]. Dostupné z: <https://dobrarodina.cz/informace-o-nahradni-rodinne-peci/>
24. DUBOVSKÁ, Eva. *Terapeutické faktory v skupinové psychoterapii*. Praha, 2012. Bakalářská práce. Pražská vysoká škola psychosociálních studií. [Online]. [Cit. 11. 2. 2020]. Dostupné z: http://www.pvsps.cz/data/2017/03/01/12/dubovska_eva_-_2012.pdf
25. FAIXOVÁ, Kateřina. 2014. *Rogersovská psychoterapie a preterapie – možnosti využití v psychiatrii*. Vymezení PCA, srovnání s jinými směry [online]. [Cit. 10. 6. 2022] Dostupné z: <https://www.psychiatriepropraxi.cz/pdfs/psy/2014/01/09.pdf>

26. HANUŠ, Petr. 2007. *Kdo je sociální pracovník a proč by měl být vzdělaný*. Sociální práce/ Sociální práce, č. 1, s. 6. ISSN 1213-6204 [online]. [Cit. 5. 10. 2022]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2020/10/2007-1.pdf>
27. HANUŠOVÁ, Ludmila a Lenka HANOUSKOVÁ. *Specifika vzdělávání pěstounů z řad příbuzných* [online]. [Cit. 4. 10. 2022] Dostupné z: https://nahradnirodina.cz/sites/default/files/specifika_vzdelavani_pestounu_z_rad_pribuznych_1.pdf
28. INSTITUT PRO VÝCVIK V GESTALT TERAPII. 2016. *Co je Gestalt terapie?* 2016 [online]. [Cit. 8. 10. 2022.] Dostupné z: <https://www.gestalt-praha.cz/co-je-gestalt-terapie/>
29. International Federation of Social Workers. *Global definition of the social work profession* [online]. © 2022 [cit. 3. 9. 2022]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
30. JENNINGS, Sue. 1990. *Dramatherapy with Families, Groups and Individuals* [online]. 1. vydání. UK: Jessica Kingsley. © 1990. [Cit. 19. 2. 2020] Dostupné z: https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=Bs3mAbSUA44C&=fnd&pg=PA9&dq=Dramatherapy+with+Families,+Groups+and+Individuals:&ots=q91IqkkmH-&sig=Rrq8Z_huK2wnAkoruCi7jRTJ0Cs&redir_esc=y#v=onepage&q=Dramatherapy%20with%20Families%2C%20Groups%20and%20Individuals%3A&f=false
31. KELLERMANN, Felix. 1992. *Focus on psychodrama. The therapeutic aspects of psychodrama*. [Online] 1992. [Cit. 27. 2. 2020.] Dostupné z: https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=_sORvEWw29EC&oi=fnd&pg=PA7&dq=Peter+Felix+Kellermann.+Focus+on+Psychodrama:+The+Therapeutic+Aspects+of+Psychodrama&ots=R1wNAWnsHN&sig=k8iujOjuV0LwX-MyuJ4xb-Rnwao&redir_esc=y#v=onepage&q=Peter%20Felix%20Kellermann.%20Focus%20on%20Psychodrama%3A%20The%20Therapeutic%20Aspects%20of%20Psychodrama&f=false
32. LEARNING TO LEARN IN DRAMA. *What Is Drama*. [Online] 2005. [Cit. 22. 2. 2020.] Dostupné z: https://resource.acu.edu.au/learndrama/what_drama.htm.
33. MOLDRZYK, Zdeněk. *Specifická situace příbuzenských pěstounů. Šance Dětem* [online]. © 2022 [cit. 20. 10. 2022] Dostupné z: <https://sancedetem.cz/specificka-situace-pribuzenskych-pestounu>
34. MUSIL, Libor. 2007. *Kvalifikovaný sociální pracovník je schopen s klientem samostatně pracovat*. Sociální práce/ Sociální práce, č. 1, s. 7-8. ISSN 1213-6204 [online]. [Cit. 5. 10. 2022]. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2020/10/2007-1.pdf>

35. NEŠPOR, Zdeněk. 2018. *Sociologická encyklopedie. Psychodrama*. [Online] 2018. [Cit. 25. 2. 2020.] Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Psychodrama>
36. NEŠPOR, Zdeněk. 2018. *Sociologická encyklopedie. Psychodrama a sociodrama*. [Online] 2018. [Cit. 26. 2. 2020.] Dostupné z: [https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Psychodrama_a_sociodrama_\(MSgS\)](https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Psychodrama_a_sociodrama_(MSgS))
37. NĚMCOVÁ, Marcela. 1996. Překlad kapitoly z knihy *Who Shall Survive? – Foundations of sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama*. (1st Edition 1934; Student Edition 1993) [Online]. [Cit. 26. 2. 2020.] Dostupné z: <http://www.satiterapie.cz/download/Moreno1997.pdf>
38. PRIDE-CZ. *O Pride*. [online]. [Cit. 6. 10. 2022] Dostupné z: <https://www.pride-cz.com/o-pride/>
39. PTÁČEK, Radek a kol. *Vývoj dětí v náhradních formách péče* [online]. © MSPV 2011 [cit. 4. 10. 2022]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/954480/nahradni_pece.pdf/0152838a-6c55-7fc1-7ec3-f90d916e56a4
40. PULGRETOVÁ, Tereza. 2019. *Pěstounská péče na přechodnou dobu* [online]. [Cit. 5. 10. 2022] Dostupné z: <https://mylaw.cz/clanek/pestounska-pece-na-prechodnou-dobu-699>
41. RŮŽIČKA, Michal a Martin Dominik POLÍNEK. 2013. *Úvod do studia dramaterapie, teatroterapie, zážitkové pedagogiky a dramiky*. Učebnice pro specializované studium pro prevenci sociálně patologických jevů [online]. © 2013 P-centrum, Olomouc. [Cit. 6. 8. 2021] Dostupné z: <https://uss.upol.cz/wp-content/uploads/2014/10/u%C4%8Debnice.pdf>
42. Sdružení pěstounských rodin. 2017 [online]. *Metodika doprovázení pěstounských rodin*. [Cit. 3. 11. 2022]. Dostupné z: <http://www.pestouni.cz/wp-content/uploads/2019/05/Metodika-doprov%C3%A1zen%C3%AD-p%C4%9Bstounsk%C3%BDch-rodin.pdf>
43. Sociálně-právní ochrana dětí Jihomoravského kraje. *Průvodce zprostředkováním pěstounské péče v JMK. Zprostředkování pěstounské péče*. [online]. [Cit. 2022-10-6] Dostupné z: https://www.spo-jmk.cz/webfiles/soubory-ke-stazeni/pruvodce_pp.pdf
44. VLASTNÍ CESTA. *Psychodrama*. [Online] 2012. [Cit. 25. 2. 2020.] Dostupné z: <https://www.vlastnicesta.cz/metody/psychodrama-3/>.
45. Zákon č. 108/2006 Sb., *o sociálních službách*, §109. [Cit. 2021-10-12]. Dostupný z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

PŘÍLOHY

Příloha v textu práce:

Obrázek 2: Proces zprostředkování pěstounské péče